

KÜRESEL İKLİM KRİZİ İLE MÜCADELEDE ULUSLARARASI HUKUKUN ROLÜ VE EKOKIRIM SUÇU^(*)

Dr. Öğr. Üyesi **Erdi ŞAFAK^(**)**
Doç. Dr. **Yeter TABUR^(***)**

Öz

Küresel iklim krizi günümüzde tüm insanlığı ilgilendiren bir sorun haline almıştır. Uluslararası örgütler ve devletler iklim krizi ile mücadele edebilme konusunda bazı kararlar almakta ve alınan kararların uygulanması konusunda özellikle devletlere önemli bir görev düşmektedir. Uluslararası örgütlerin ve devletlerin iklim krizi ile mücadele konusunda uymakla yükümlü olduğu kurallar ise genellikle uluslararası çevre hukuku kuralları bağlamında oluşturulmakta ve bu kurallara uyulmaması durumunda devletlerin uluslararası sorumluluğu konusu gündeme gelebilmektedir. Uluslararası çevre hukuku öncelikle üç kaynaktan türetilmiştir. Bunlar: uluslararası teamül hukuku, uluslararası anlaşmalar ve hukuk genel ilkeleridir. İkincil kaynaklar ise uluslararası mahkemelerin yargı kararları ve doktrin olarak kabul edilmektedir. Uluslararası hukuk iklim krizinin önlenmesi ile ilgili çalışmalarını ise "çevrenin korunması" kuralları çerçevesinde düzenlemiş ve bu konuda üç konuya önem vermiştir. Bunlar; uluslararası sorumluluk konusu, uluslararası alanların rejimine ilişkin düzenlemeler konusu ve devletlerin kendi ülkelerindeki çevrenin öteki devletlerin ülkelerinin çevresi ile bağımlılığı konusudur. Küresel iklim krizi ile mücadele konusu ile ilgili olarak uluslararası hukuk bağlamında çevreye zarar vermenin suç olması ve çevreye zarar veren devletlerin sorumluluğu Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin 2019 yılında gerçekleştirdiği Taraf Devletler Kurulu'nda Pasifik Ada Ülkeleri tarafından gündeme gelmiş ve "ekokırım suçu"nuun Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünde yer alması şeklinde bir öneri dile getirilmiştir. Bu çalışmada küresel iklim krizi ile mücadelede uluslararası hukukun rolü ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü bağlamında "ekokırım suçu" konusu irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler

İklim Krizi, Uluslararası Hukuk, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ekokırım Suçu, Birleşmiş Milletler.

THE ROLE OF THE INTERNATIONAL LAW ON THE STRUGGLE OF THE GLOBAL CLIMATE CRISIS AND ECOCIDE CRIME

Abstract

The global climate crisis has become a problem that concerns all humanity today. International organizations and states take some decisions to combat the climate crisis, and especially states have an important role in the implementation of the decisions taken. The rules that international organizations and states are obliged to comply within the fight against the climate crisis are generally established in the context of international environmental law rules, and in case of non-compliance with these rules, the issue of international responsibility of states may

^(*) Makalenin Dergiye Geliş Tarihi: 06.10.2022 - Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 01.03.2023,
DOI No: 10.54704/akdhfd.1185455.

^(**) Yakın Doğu Üniversitesi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı / Lefkoşa, KKTC.
E-posta: erdi.safak@neu.edu.tr,
Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0003-4000-2468>.

^(***) Yakın Doğu Üniversitesi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı / Lefkoşa, KKTC.
E-posta: Yeter.tabur@neu.edu.tr,
Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0003-1198-620X>.

"This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)"

come to the fore. International environmental law is primarily derived from three sources. These are customary international law, international agreements, and general principles of law. Secondary sources are accepted as judicial decisions of international courts, doctrine, and international customary law. International law has regulated its work on the prevention of the climate crisis within the framework of the rules of “environmental protection” and has given importance to three issues in this regard. The issue of international responsibility is the issue of regulation of the regime of international areas and the dependence of the environment of the states in their own country with the environment of the countries of other states. Regarding the issue of combating the global climate crisis, the crime of damaging the environment in the context of international law and the responsibility of the states causing damage to the environment was brought to the agenda by the Pacific Island Countries in the Assembly of States Parties held by the International Criminal Court in 2019 and the “crime of eco-crime” was brought to the agenda by the International Criminal Court. A proposal was made to include it in the Statute of the Court.

In this study, the role of international law in the fight against the global climate crisis and the “crime of ecocide” in the context of the Statute of the International Criminal Court will be examined.

Keywords

International Law, United Nations, Climate Crisis, International Criminal Court, Ecocide Crime.

Extended Abstract

Modern international environmental law has a very recent history. In other words, environmental issues started to come into the field of international law in a relatively recent period. Although the regulations on the use of the seas, which are considered part of the environment, dating back to ancient times, the regulations that go beyond the use of natural resources in the modern sense are very recent.

Most efforts to improve international environmental law have focused on eight key areas. The first of these is the prohibition of the production, trade, and use of chemicals harmful to human health or the environment; second, limiting pollution; third, the management of water resources; fourth, the management of resources in the common areas of all humanity; fifth is the generation and use of clean energy; sixth, conservation of living species and habitat; seventh, climate change prevention; the eighth is the integration of environmental concerns with other fields of activity. In each of the first seven areas of efforts to improve environmental law, the form of governance is shaped by the type of environmental problem concerned, while the eighth area moves beyond individual types of environmental problems to the problem of integrating environmental considerations with predetermined problems.

It can be said that there are three main components of reasoning about the choice of state institutions and private actors in determining the subject of environmental law and whether and to what extent they comply with the binding or non-binding rules of environmental law. These are an actor’s own beliefs about what is moral, ethical or prudent (internalization); an actor’s desire for benefits, including both a good reputation among peers and material benefits (positive incentives); and an actor avoiding reputational or financial losses (negative incentives).

Some initiatives are being made in the field of international law on environmental protection, and the first conceptual issue raised in this regard lies in the state-oriented nature of the international law discipline. In the event that a state’s unlawful activity related to harming the environment can be proven, that state may be liable in terms of international law for the damage caused. Despite significant progress, this situation, which is described as the international responsibility of states, is widely accepted today, as well as the inadequacies of current global environmental governance.

Our need for national and international laws is increasing day by day in order to contribute to the protection of the natural systems on which our survival depends, but the need for the applicability and bindingness of such laws increases. In this context, the inclusion of eco-crime in the Rome Statute not only means that it will add a new crime to the international criminal law, but the definition of eco-crime also offers the States Parties to the Rome Statute an opportunity to deal with the existing difficulties. Initiatives towards acknowledging the crime of ecocide can contribute to a shift in consciousness supporting a new direction that increases environmental protection and supports a more collaborative and effective legal framework for our common future on a shared planet.

Defining the crime of ecocide as an international crime against peace can accelerate the transition to a green economy and a more peaceful global civilization. If this crime is admitted, companies and governments will be warned

that serious damage and destruction of the environment has legal consequences and will set a normative threshold that is illegal to exceed. Eco-crime will also make it riskier for transnational companies and their investors, such as harmful mining practices, and will encourage more investment in renewable resources and sustainable agriculture.

This growing support for the international ban on environmental destruction comes at a time of unprecedented environmental crisis. It should not be forgotten that major environmental damage causes a cycle of violence that takes away the rights to life, health and safety of people living in the affected areas. In addition, such destruction and pollution can lead to food shortages, forced displacement, and conflicts between displaced peoples and residents of the lands they migrated to. Despite the enormous challenges facing the movement to commit the crime of ecocide, the Paris climate agreement of December 2015 provides an optimistic basis for recognition of this crime in terms of environmental disaster prevention. The shift from fossil fuels to renewable sources among environmentally damaging global companies, the environmental advocacy of religious leaders like Pope Francis, and the growing pressure of climate lawsuits on policymakers indicate that a global environmental awareness may increase. Placing this sensitivity in laws that protect the intrinsic value of the natural world will be an important step in the "Great Transition" to a sustainable world.

GİRİŞ

Endüstriyel faaliyetlerin çevre üzerindeki etkisi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında kentsel hava kirliliğinin artmasına, akarsu ve nehirlerin kirlenmesine, kıyı alanlarının zarar görmesine neden olmuştur. Çevrenin zarar görmesi, 1960'lara kadar siyasi ve hukuksal dikkat gerektiren uluslararası çevre sorunları kategorisinin örnekleri olarak değil, daha çok yerel sorunlar olarak görülmüştür. Ancak ilerleyen yıllarda çevresel bozulma, doğal kaynakların kullanımının ve çevre üzerinde insan kaynaklı diğer olumsuz etkilerin artması uluslararası örgütler ve devletler arasındaki işbirliği olarak tanımlanabilecek bir "uluslararası çevre politikası" oluşturulmasını zorunlu kılmıştır.

Uluslararası çevre siyaseti ile ilgili politikalar ve çevre hukuku ile ilgili kurallar, genellikle çevreyi korumak için yeterli etkiye sahip değiller ve uluslararası hukuk başta olmak üzere ulusal hukuklarda da çevrenin korunması ile ilgili bağlayıcı güce sahip kurallara ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Küresel sistemde büyük veya endüstriyel devletlerin hükümetleri ve büyük çok uluslu şirketlerin yöneticileri, tipik olarak çevre sorunlarının birincil yaratıcıları olarak görülmektedir. Küçük ve orta ölçekli kalkınmakta olan devletlerin hükümetleri de çevreyi görmezden gelen politikalar uygulamakta ve bu nedenle çevre hukukunun kapsamını sınırlamak için çalışan güçlüler ile birlikte, çevre sorunlarının oluşmasında diğer aktörler olarak yer almaktadırlar.

Çevre sorunlarının özgüllüğü, çevresel kaygıların belirginliğini artırmak ve çevreye yeterince özen göstermeyen küresel ekonomik şirketlerin etkisini dengelemek için çalışan ulusal ve uluslararası özel kuruluşların ve çevre koruyucu diğer aktörlerin örgütlenmesine de ilham vermiştir. Çevrenin korunması adına çalışan aktörler, devlet kurumlarına başvurmak, seçim kampanyalarına katılmak ve çevresel politikalarına göre belirli partilere veya adaylara oy vermek gibi çeşitli geleneksel siyaset stratejilerinin yanı sıra, sokak gösterileri, özel mülkiyete izinsiz girmek gibi siyaset dışı stratejileri de kullanılmaktadırlar. Çevre savunucu-

larının benimsedikleri stratejiler ve taktikler, devletlere ve uluslararası örgütlere çevre sorunları ile ilgili adımların atılmasını zorunlu kılmakta ve hatta küresel şirketlerin de kararlarını etkileyebilmektedir.

Devletlerin ve diğer aktörlerin uluslararası çevre politikası ile uluslararası hukukunun çevre hukuku kuralları, doğal kaynakların aşırı kullanımı, çevrenin bozulması veya diğer ciddi çevresel etkileri önlemenin belirli yollarının gerekliliği veya uygulanabilirliği konusundaki güçlü anlaşmazlıkları nedeniyle önemli bir anlaşmazlık içindedir. Ancak uluslararası sistemde çevrenin korunması için önemli bazı konuların gündeme getirildiği, birtakım anlaşmaların yapıldığı ve bazı kararların alındığını da söylemek mümkündür. Bu çalışmada küresel iklim krizi ile mücadelede uluslararası hukuk alanında yaşanan gelişmeler, devletlerin çevreye zararları bağlamında uluslararası sorumluluğu ve Uluslararası Ceza Mahkemesi görüşmelerinde dile getirilen “ekokırım” suçunun uygulanabilirliği irdelenecektir.

I. ULUSLARARASI ÇEVRE HUKUKUN KONUSU, GELİŞMESİ VE İNSAN HAKLARI İLE OLAN İLİŞKİSİ

Modern uluslararası çevre hukukunun çok yakın bir geçmişi bulunmaktadır¹. Başka bir ifadeyle çevre ile ilişkili konuların uluslararası hukukun ilgi alanına girmesi nispeten yakın sayılabilecek bir dönemde gerçekleşmeye başlamıştır. Her ne kadar çevrenin bir parçası kabul edilen denizlerin kullanımına ilişkin düzenlemeler daha eski tarihlere dayansa da, modern anlamda doğal kaynak kullanımının ötesine geçen düzenlemeler çok yenidir².

Uluslararası hukukta “çevre”, havayı, denizi, toprağı, doğal kaynakları, flora - faunayı ve kültürel mirası (arkeolojik, tarihi, sanatsal ve bilimsel ilgi öğeleri olan) kapsayan geniş bir tanım olarak kullanılmaktadır³. Çevrenin korunması ise çevreye verilen mevcut zarar nedenlerinin kontrol edilmesini, azaltılmasını, ortadan kaldırılmasını, ek zarar türlerinin önlenmesini, yasaklanmasını ve doğal kaynakların rasyonel kullanımını içermektedir⁴. Uluslararası hukukta “çevre” terimine alternatif olarak “ekosistem⁵” ve “biyolojik çeşitlilik⁶” gibi farklı terimler

¹ Şeref Ünal, *Uluslararası Hukuk*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2005), 384.

² Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı İngilizce Özetli*, 11. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2020), 480.

³ Malcolm D. Evans, *International Law*, First Edition, (New York: Oxford University Press, 2003), 659.

⁴ Martin Dixon, Robert Mccorquodale and Sarah Williams, *Cases & Materials on International Law*, Sixth Edition, (Oxford: Oxford University Press, 2016), 450.

⁵ Belirli bir bölgede bulunan canlılar ile bunları saran cansız varlıkların karşılıklı etkileşimi ile oluşan ve süreklilik gerektiren sistemlere ekosistem denir. Ekosistemler temel olarak canlı ve cansız varlıklardan oluşur. Detaylı bilgi için bakınız: Ekosistem Nedir? Erişim Tarihi: Kasım 20, 2022, <https://yunus.hacettepe.edu.tr/~ayselsakar/webTasProje/>.

⁶ Biyolojik çeşitlilik, ekosistemlerin insanlığın refahı için gerekli olan yaşam destek sürecini sürdürme yeteneğinin ve sağlıklı çevrenin bir göstergesidir. İklim değişikliği, kirlenme ve kaynakların

önerilmiş olsa da, çevre genel olarak kabul edilen bir terim olup bu çalışmada da çevre terimi kullanılacaktır.

Çevrenin korunması söz konusu olduğu zaman, ulusal düzeyde yapılan hukuksal düzenlemeler özellikle toprak, hava, deniz, akarsular ve göllerin korunması ve iyileştirilmesi ile ülkenin bitki örtüsü ve hayvansal varlığını ve bunların etkileşimini, doğal güzellikleri ve doğal anıtlarını koruma ve iyileştirmeyi amaçlamaktadır⁷. Günümüzde hukukta çevresel varlıklar kavramı içine yalnızca fiziksel çevre değil, görünümsel ve estetik veriler de katılır olmuştur. Çevrenin uluslararası düzeyde korunması ele alındığı zaman da, genellikle aynı öğeler üzerinde durulmaktadır⁸.

Uluslararası çevre hukukunu geliştirmeye yönelik çabaların çoğu, sekiz temel alana odaklanmıştır. Bunlardan ilki insan sağlığına veya çevreye zararlı kimyasalların üretiminin, ticaretinin ve kullanımının yasaklanması; ikincisi kirliliğin sınırlandırılması; üçüncüsü su kaynaklarının yönetimi; dördüncüsü tüm insanlığın ortak alanlarında kaynakların yönetimi; beşincisi temiz enerji üretimi ve kullanımı; altıncısı canlı türlerin ve habitatın korunması; yedincisi iklim değişikliğini önleme; sekizincisi ise çevresel kaygıların diğer faaliyet alanlarıyla bütünleştirilmesidir. Çevre hukukunu geliştirmeye yönelik geliştirilen çabaların ilk yedi alanın her birinde yönetişimin şekli, ilgili çevre sorununun türüne göre şekillenirken, sekizinci alan, bireysel çevresel problem türlerinin ötesine geçerek, çevresel hususların önceden belirlenmiş problemlerle bütünleştirilmesi sorununa doğru ilerlemektedir⁹.

Uluslararası sistemde doğal kaynakların korunması ve bakım ihtiyacı 1930 ve 1940'lı yıllarda anlaşılabilmiş ve bu amaçla doğadaki hayvan türleri ve bitki örtüsünü (fauna-flora) korumak üzere bir dizi uluslararası antlaşma yapılmıştır. Hayvan ve Bitki Örtüsü'nün Muhafazasına İlişkin 1933 tarihli Londra ve Doğanın, Vahşi Yaban Hayatının Korunmasına İlişkin 1940 tarihli Washington Sözleşmeleri¹⁰, bu tür uluslararası tarihi belgelerin ilk örnekleridir. Ayrıca, 1950'li yılların başında çevre korunması alanında yeni endişeler ortaya çıkmış ve nükleer zararlardan kaynaklanan uluslararası sorumluluk ve denizlerin petrolle kirlenmesinin önlenmesine ilişkin bazı sözleşmeler düzenlenmiştir¹¹.

aşırı ve sürdürülebilir olmayan kullanımı, geçen yüzyılda biyolojik çeşitliliği çok ciddi bir biçimde tahrip etmiş ve bu durum insan yaşamını tehdit eder duruma gelmiştir. Detaylı bilgi için bakınız: Biyolojik Çeşitlilik Nedir? Ve Neden Önemlidir? Erişim Tarihi: Kasım 21, 2022, <https://bolge10.tarimorman.gov.tr/Menu/94/Biyolojik-Cesitlilik-Nedir-Ve-Neden-Onemlidir>.

⁷ Anthony Aust, *Handbook of International Law*, (New York: Cambridge University Press, 2005), 329.

⁸ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2021), 329.

⁹ Ronald B. Mitchell, *International Politics and the Environment*, (London: Sage Publishing, 2010) 1.

¹⁰ İlgili Sözleşmeler için bakınız: Convention on Nature Protection and Wild Life Preservation in the Western Hemisphere, Erişim Tarihi: Aralık 10, 2022, <https://www.oas.org/juridico/english/treaties/c-8.html>.

¹¹ Ünal, *Uluslararası Hukuk*, 384.

Uluslararası hukuk sisteminin temel özneleri olarak devletler, artan sayıda uluslararası örgüt, küresel, bölgesel veya ikili düzeyde çevre sorunlarıyla yakından ilgilenmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu çevre ile ilgili bir dizi karar kabul etmiştir¹² ve 1972 Stockholm Konferansından sonra BM Çevre Programı¹³ (United Nations Environment Programme - UNEP) oluşturulmuştur. UNEP, 1985 Ozon Tabakasının Korunmasına İlişkin Viyana Sözleşmesi ve 1987 Montreal Protokolü ve 1992 Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi de dahil olmak üzere bir dizi girişimin geliştirilmesinden sorumlu olmuştur¹⁴. Bu konuyla ilgili çeşitli BM organları arasındaki işbirliğini geliştirmek için ise 1992 yılında Sürdürülebilir Kalkınma üzerine bir Kurumlar Arası Komite kurulmuştur¹⁵.

1992 yılında toplanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı¹⁶ (Rio Konferansı)'nda kabul edilen Rio Bildirgesi'nin kalkınmadan yana ve çevrenin bir miktar aleyhine tutum aldığı kabul edilse de çevre hakkının uluslararası ve ulusal düzenlemelerde gündeme gelmiş olması önemlidir. Ayrıca Rio Konferansı'nda çok sayıda sivil toplum örgütünün katılımı artık bu alanda devletleri aşan bir yaklaşımın olduğunu göstermektedir¹⁷.

1992 yılında Rio'da kabul edilen BM İklim Değişikliğine Dair Çerçeve Sözleşmesi 1994 yılında yürürlüğe girmiş ve 1997 yılında ise Kyoto Protokolü¹⁸ kabul edilmiştir. Protokol ile gelişmiş taraf ülkeler için sera gazı salınımlarını, 2008-2012 yıllarını kapsayan "taahhüt dönemi" içinde, 1990 yılı seviyelerinden toplamda en az yüzde beşlik bir kesintiye varacak şekilde sınırlamak veya azaltmak üzere her devlete özgü ve hukuken bağlayıcı hedefler öngörölmüş iken gelişmekte olan ülkelerin ise sadece önceki mevcut taahhütlerine uymaları gerekmektedir¹⁹.

2015 yılında kabul edilen Paris İklim Antlaşması²⁰ ise küresel iklim değişikliğinin önlenmesi yönünde çok önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Son derece karmaşık olan Antlaşmaya göre taraf devletler sera gazı emisyonlarında çıkabilecekleri en yüksek düzeye en çabuk zamanda erişmek istemektedirler ve

¹² BM Genel Kurulu'nun ilgili kararları için bakınız. 2398 (XXII); 2997 (XXVII); 34/188; 35/8; 37/137; 37/250; 42/187; 44/244; 44/228; 45/212 and 47/188.

¹³ UNEP hakkında detaylı bilgi için bakınız: www.unep.org/.

¹⁴ İlgili Sözleşmeler için bakınız: www.un.org/esa/sustdev/csd.htm.

¹⁵ Malcolm, N. Shaw, *International Law*, Sixth Edition, (New York: Cambridge University Press, 2008), 846.

¹⁶ United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992, Erişim Tarihi: Ocak 10, 2023, <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>.

¹⁷ 1400 Sivil Toplum Kuruluşu Rio Konferansı'na gözlemci statüsünde katılmış ve 8000 Sivil Toplum Kuruluşu paralel oturumlara eşlik etmiştir. Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı İngilizce Özetli*, 481.

¹⁸ Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, Erişim Tarihi: Aralık 11, 2022, <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>.

¹⁹ Shaw, *International Law*, 636; Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı İngilizce Özetli*, 494.

²⁰ The Paris Agreement, https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf.

mümkün olan en iyi bilimsel teknoloji yardımıyla buradan itibaren hızlı bir dönüşü taahhüt etmektedirler.

Paris İklim Antlaşması'na gelişmekte olan taraf devletler için ise sera gazı emisyonlarında en yüksek noktanın daha uzun bir süre alacağı kabul edilmektedir. Burada amaçlanan şey, kaynaktan ortaya çıkan insan kökenli salınımlar ile sera gazlarının yutaklar aracılığıyla giderilmesi arasında, hakkaniyet temelinde ve sürdürülebilir gelişme ile yoksulluğu ortadan kaldırma çabaları bağlamında, bu yüzyılın ikinci yarısında bir dengenin kurulmasıdır. Amaç küresel ısı artışını sanayi devrimi önceki ısıdan en fazla 2 santigrat derecede yukarıda tutulabilmektedir²¹. 2022 itibarıyla 197 devletin imzaladığı ve 192 devletin taraf olduğu Paris Antlaşması 2016 yılında yürürlüğe girmiştir²².

Stockholm Konferansı'nda bir bildirme²³ ile kabul edilerek "çevre hakkı" olarak adlandırılabilir bir insan hakkının mevcudiyeti tespitinde bulunulmuştur²⁴. Elbette, yaşam hakkı, sağlık hakkı, beslenme hakkı gibi bazı haklar temiz bir çevrenin olması, çevrenin koruma altına alınması sonucunda gerçekleşebilecektir. Ancak temiz bir çevreye yönelik insan hakkına yapılan özel atıflar az ve belirsiz olma eğiliminde olmuştur.

1972 tarihli Stockholm Bildirgesi'nin 1. İlkesinde, çevrenin bir insan hakkı olduğu ile ilgili olarak şu düzenleme yer almaktadır: "*İnsanın; hürriyet, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları sağlayan onurlu ve refah içinde bir çevrede yaşamak temel hakkıdır*"²⁵. 1981 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları Bildirgesi'nin 24. maddesi ise "*tüm insanların, gelişmeleri için elverişli genel bir tatmin edici çevreye sahip olma hakkına sahip olacaklarını*" belirtmektedir²⁶. 1988 tarihli Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Protokolün 11. maddesi'nde ise "*herkesin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı vardır*" ve "*taraf devletlerin çevrenin korunmasını, muhafazasını ve geliştirilmesini teşvik edecekleri*" beyan edilmiştir. 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 29. maddesi de, çocuğun eğitiminin, "doğaya saygısını attırarak biçimde geliştirilmesine" yönlendirilmesi ihtiyacına açıkça atıfta bulunmuştur²⁷. Aynı zamanda, 1991 tarihli Sınır Aşan Çevresel Etki

²¹ Shaw, *International Law*, 627; Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı İngilizce Özetli*, 494.

²² Paris İklim Anlaşmasını imzalamasına rağmen taraf olmayan 5 ülke: Eritre, Irak, İran, Libya, Yemen.

²³ Stockholm Bildirgesi İlke 1.

²⁴ Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı İngilizce Özetli*, 481.

²⁵ 1972: Report of the Conference A/CONF.48/14/Rev.1, Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL7/300/05/IMG/NL730005.pdf?OpenElement>.

²⁶ "African Charter on Human and Peoples' Rights", Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022, <https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49#:~:text=The%20African%20Charter%20on%20Human, freedoms%20in%20the%20African%20continent..>

²⁷ Convention on the Rights of the Child Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989 entry into force 2 September 1990, in accordance with article 49, Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf>.

Değerlendirmesi Sözleşmesi (Espoo)'nin "kuruluş" çağrısında da çevrenin korunmasının temel insan hakkı olduğuna dikkat edilmiştir²⁸.

1994 yılında, BM Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'na (o zamanki adıyla) teslim edilen İnsan Hakları ve Çevre ile ilgili nihai raporda da çevrenin korunması ile ilgili insan hakları konusuna değinilmiştir. Raporda çevrenin korunması ve insan haklarının iyileştirilmesi arasındaki ilişkinin önemine vurgu yapılmış ve insan haklarını etkileyen çevre sorunlarının üzerine daha büyük dikkatle gidilmesi konusunda uyarılara yer verilmiştir²⁹.

İnsan hakları ile çevreyi açık bir şekilde birbirine bağlayan ve "çevrenin yeterli düzeyde korunması"ni tanıyan 1998 tarihli Çevre Konularında Bilgiye Erişim, Karar Vermeye Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi³⁰ (Aarhus Sözleşmesinin) kabul edilmesiyle önemli bir aşamaya gelinmiştir. Sözleşme'de çevre, insan refahı ve yaşam hakkının kendisi de dahil olmak üzere temel insan haklarından yararlanılması için esastır. Sözleşme'nin 1. maddesinde, sözleşmenin gerek şimdiki, gerekse gelecek kuşakların sağlıklı bir çevrede yaşaması için, çevresel bilgiye erişim, karar alma sürecine halkın katılımı ve yargısal mercilere başvuru haklarını güvence altına almayı amaçladığı ifade edilmiştir³¹.

Çevrenin korunması ile ekonomik kalkınma ihtiyacı arasındaki ilişki sorunu ise, çevre hukukunun evrimini destekleyen bir başka faktördür. Halihazırda sanayileşmeye ve kalkınma çabasında olan devletler, sanayileşme ve kalkınmanın çevreyi koruyarak gerçekleştirmenin çok pahalı olması ve yeterli imkanlarının bulunmaması gibi sorunlarla karşı karşıyadırlar. 1972 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı Stockholm Bildirgesi, 8. İlkesi'nde, "*Ekonomik ve sosyal kalkınma insana iyi bir yaşam ve çalışma ortamı sağlama ve dünyamızda yaşam kalitesini yükseltecek şartları hazırlama yönünden kesinlikle gereklidir*" şeklinde vurgulanırken, devletlerin kendi kaynaklarını çevreye zarar vermeden kullanmaları gerektiği bildirilmiştir³².

1992 tarihli Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda kabul edilen Rio Deklarasyonu'nun 2. İlkesi, "*Devletlerin, BM Şartı ile ve uluslararası kanun ilkeleriyle uyumlu olarak kendi çevresel ve kalkınmacı politikaları içinde*

²⁸ 4. Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context Espoo, Finland, 25 February 1991, Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtsg_no=XXVII-4&chapter=27&clang=_en.

²⁹ İnsan Hakları Komisyonu Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonu Kırk altıncı Oturum Geçici gündemin 4. Maddesi Alt-Komisyon'un İlgilendiği Alanlardaki Gelişmelerin Gözden Geçirilmesi İnsan Hakları ve Çevre Özel Raportör Fatma Zohra Ksentini tarafından hazırlanan nihai rapor, E/CN.4/Sub.2/1994/9 6 Temmuz 1994.

³⁰ "Aarhus Convention", Erişim Tarihi: Ocak 13, 2023, <https://ec.europa.eu/environment/aarhus/>.

³¹ Ahmet Güneş, "AARHUS Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIV, S. 1, (2010).

³² 1972: Report of the Conference A/CONF.48/14/Rev.1, Erişim Tarihi: Aralık 13, 2022, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL7/300/05/IMG/NL730005.pdf?OpenElement>.

kendi kaynaklarını kullanma egemen hakkına ve yargı alanları veya kontrolleri dahilindeki faaliyetlerin diğer Devletlerin çevresine veya ulusal yargı alanı sınırları ötesindeki alanlara zarar vermemesini sağlama sorumluluğunu taşımaktadır” şeklinde devletlerin ülkesinde çevre konusu ile ilgili egemenliklerine vurgu yapılmıştır. Rio Deklarasyonu’nun 3. İlkesinde ise devletlerin egemenliklerinin ötesinde kalkınma hakkı ile ilgili olarak, “Kalkınma Hakkı, şimdiki ve gelecek nesillerin kalkınmacı ve çevresel ihtiyaçlarını eşitlikçi bir şekilde karşılamaya yönelik olarak kullanılmaktadır” şeklinde düzenlemeye yer vermiştir³³.

Mevcut ve gelecek nesillerin gelişimsel ve çevresel ihtiyaçlarının adil bir şekilde karşılanabilmesi için kalkınmanın sağlanması gerekmektedir. Kalkınma ve çevre koruma arasındaki doğru denge, artık uluslararası toplumun karşı karşıya olduğu temel zorluklardan biridir ve bir yanda devlet egemenliği ilkesinin ortaya koyduğu çatışan çıkarlar, diğer yanda uluslararası işbirliği ihtiyacını yansıtmaktadır. Aynı zamanda, şu anda yürütülen veya halihazırda planlanan faaliyetlerin gelecek nesiller için çevre mirasının ne kadar dikkate alınacağı konusunu da gündeme getirmektedir. Örneğin nükleer santrallerin kurulması gibi birçok kalkınma faaliyetinin birçok nesil için önemli yansımaları olabilir.

Sonuç olarak Devlet kurumlarının ve özel aktörlerin, çevre hukukunun konusunu belirlemede ve çevre hukukunun bağlayıcı veya bağlayıcı olmayan kurallarına uyup uymama ve ne ölçüde uyma konusunda seçim yaptıkları ile ilgili akıl yürütmenin üç ana bileşeni olduğu söylenebilir. Bunlar: bir aktörün neyin ahlaki, etik veya ihtiyatlı olup olmadığına dair kendi inançları (içselleştirme); bir aktörün hem akranlar arasında iyi bir itibar hem de maddi menfaatler (olumlu teşvikler) dahil olmak üzere menfaat arzusu; ve bir aktörün itibar veya maddi kayıplardan kaçınması (olumsuz teşvikler) şeklindedir³⁴.

II. ULUSLARARASI HUKUKTA DEVLETLERİN ULUSLARARASI SORUMLULUĞU BAĞLAMINDA ÇEVRENİN KORUNMASI

Uluslararası hukukta devletlerin uluslararası hukuka aykırı faaliyetleri, uluslararası sorumluluklarını gündeme getirmekle birlikte, hukuka aykırı faaliyette zarar gören devletin uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde birtakım hakları olabilecektir. Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak uluslararası hukuk bağlamında devletlerin sorumluluğu konusu açıklanacaktır. Daha sonra ise çevrenin kirlenmesi ile birlikte devletlerin sorumluluğunun ve çevrenin kirlenmesinden zarar gören devletin hakları konusu açıklanacaktır.

³³ Report of the United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992), A/CONF.151/26 (Vol. I), Erişim Tarihi: Aralık 13, 2022, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf.

³⁴ Daniel Bodansky, ‘The Paris Climate Change Agreement: A New Hope?’, *American Journal of International Law*, Year: 2016, (110), 298-300.

A. GENEL OLARAK ULUSLARARASI HUKUKTA DEVLETLERİN SORUMLULUĞU

Haksız bir fiil veya hukuka aykırı işlem nedeniyle sorumluluğun ileri sürülmesi, bir hukuk sisteminde olağan bir durumdur. Bu durumda suçlu veya kabahatli kişiye veya kuruma karşı bir yaptırım uygulanması da söz konusu olabilir. İç hukukun gelişmiş olması, yaptırım mekanizmasının iyi işlemesi nedeniyle, iç hukukta yaptırımı uygulamak daha kolaydır. Ancak uluslararası hukukun iç hukuk gibi örgütlenemeyişi veya bu konudaki engellerin aşılabilmesi nedeniyle, uluslararası hukuk sisteminde oluşturulan bu yaptırım mekanizması zayıf veya etkisiz kalmaktadır³⁵.

Uluslararası sorumluluk, uluslararası hukuk süjeliğinin bir gereği ve sonucudur. Böylece, devletlerin ve uluslararası örgütlerin uluslararası alanda sorumlu tutulabilmesi söz konusu olmaktadır. Bu konudaki esaslar günümüzde de uluslararası örf ve adet kurallarıdır. Kodifikasyon çalışmaları ise Uluslararası Hukuk Komisyonu bünyesinde yapılmaktadır³⁶.

Uluslararası hukukta uluslararası sorumluluğun doğması için, uluslararası hukuka aykırı bir fiil, zarar ve illiyet bağı bulunmalıdır. Ayrıca devletlerin uluslararası sorumluluğunu kişilerin uluslararası cezai sorumluluğu ile karıştırmamak gerekir. Devletlerin cezai sorumluluğu olmaz; nitekim uluslararası ceza mahkemelerinde devletler değil, kişiler yargılanmaktadır³⁷.

Uluslararası hukukta devletlerin haksız fiillerinden dolayı sorumlu oldukları tartışmasız olarak kabul edilmektedir. Kusur sorumluluğu (ex delicto) olarak nitelendirilen bu tür sorumluluğun şartları, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan Tasarıda belirtilmiştir. Tasarıya göre, bir tasarrufun uluslararası hukuk açısından haksız fiil oluşturabilmesi için; tasarrufun bir devlete izafe edilebilmesi (Subjektif unsur) ve tasarrufun o devletin üstlendiği bir uluslararası yükümlülüğü ihlal etmesi (objektif unsur) şarttır. Tasarı, sorumluluğun söz konusu olabilmesi için uluslararası hukuka aykırı bir haksız fiilin varlığını şart koştuğundan, uluslararası yükümlülüklerini ihlal etmekle birlikte, hareketsiz kalan bir devletin verdiği sınır ötesi zararlardan dolayı sorumlu tutmak mümkün değildir³⁸.

Devlet sorumluluğunun tek kaynağı uluslararası haksız fiil değildir. Uluslararası Hukuk Komisyonu uluslararası haksız fiillerle, devletlerin yasal faaliyetlerinin muhtemel zararlı sonuçları arasında ayırım yaparak, kusursuz sorumluluk (sine delicto) kavramını geliştirmiştir. Bu tür sorumlulukta bir devletin sorumlu tutulabilmesi için mutlaka bir haksız fiil işlemesi şart değildir. Komisyon halen uluslararası sorumluluk bakımından önemli gelişme sağlayacak olan bu proje üzerinde çalışmaktadır³⁹.

³⁵ Kamuran Reçber, *Uluslararası Hukuk*, (Bursa: Dora Basım Yayın, 2018), 155.

³⁶ Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 14. Baskı, (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2020), 277.

³⁷ Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, s.277.

³⁸ Ünal, *Uluslararası Hukuk*, 394.

³⁹ Ünal, *Uluslararası Hukuk*, 394-395.

Sonuç olarak uluslararası hukukta, uluslararası düzenin korunması ve devam ettirilebilmesinin temel aracı olarak sorumluluk kurumunun varlığını kabul etmiştir. Uluslararası sorumluluğu, “bir uluslararası hukuk kişinin neden olduğu uluslararası hukuka aykırı fiillerin ya da uluslararası hukuka uygun faaliyetlerinden kaynaklanan belirli bir takım zararların etkilerini zarar gören uluslararası hukuk kişisine karşı ortadan kaldırma amacına yönelik bir uluslararası hukuk kurumu” olarak tanımlamak mümkündür⁴⁰.

B. DEVLETLERİN ÇEVRENİN KORUNMASI İLE İLGİLİ ULUSLARARASI SORUMLULUĞU

Devletlerin ülkelerinin değerli kaynakları üzerinde sınırsız egemenlik haklarına sahip olduğu yönündeki mutlak ulusal egemenlik anlayışı sonucu, doğal kaynaklar gelişigüzel işlenmiş ve kaynaklar bilinçsiz bir şekilde tüketilerek çevreye büyük zararlar verilmiştir⁴¹. Devlet merkezli gelişen klasik uluslararası hukukun, egemenliğin bir yansıması olarak, devletlere kendi yetki alanlarında diledikleri gibi tasarrufta bulunma hakkını tanıdığı kabul edilmektedir. Devletlerin kendi ülkeleri içindeki faaliyetlerinin sınır aşan etkilere yol açtığı ve hatta başka devletlerde zararlara neden olduğu da uzun zamandır bilinmektedir⁴². Bu nedenle, devlet sorumluluğuna ilişkin uluslararası hukuk kuralları bu türden durumları “devletlerin uluslararası sorumluluğu” başlığı altında düzenleme ihtiyacı hissetmiştir.

Geleneksel uluslararası hukukta bir devlet ülkesi üzerinde tam ve münhasır egemenliğe sahip olduğu için, bu ülke üzerinde yürütülen faaliyetler nedeniyle başka devletlerin zarar görmesi durumunda devletin uluslararası sorumluluğu ancak bir kusuru bulunduğu zaman söz konusu olmakta idi. Bu anlayışın 20. Yüzyılda yerini giderek uluslararası hukukta “risk kuramı” adıyla anılan ve herhangi bir kusur olmasa bile, faaliyeti nedeniyle bir başka devlete zarar veren devletin sorumluluğunu kabul eden anlayışa bıraktığı söylenebilir. Söz konusu anlayışın uygulanan hukuka yansımasının ilk örneğini Trail Smelter Davası’nda verilen hakemlik kararları oluşturmuştur⁴³. Kanada’da bulunan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) sınırına yakın bir fabrikanın havayı kirleterek ABD ülkesinde neden olduğu zararların sorumluluğunu Kanada’ya yükleyen bu kararlar ile uygulanan hukukta ilk kez bir devletin ülkesinden yararlanırken öteki devletlere zarar vermemesi gerektiği yolunda bir kuralın varlığı kabul edilmiştir⁴⁴.

⁴⁰ Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, 401. / Elif Uzun, *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*, 2. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2016), 21.

⁴¹ Ünal, *Uluslararası Hukuk*, 384.

⁴² Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı İngilizce Özetli*, 480.

⁴³ Trail Smelter Case (United States v.- Canada) 16 April 1938 and 11 March 1941, VOLUME III pp. 1905-1982.

⁴⁴ Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, 329-330.

Çevrenin korunması bağlamında devletlerin sorumluluğu ile ilgili bir diğer önemli karar Lanoux Gölü Davası'ndaki hakemlik mahkemesi kararı olmuştur⁴⁵. Hakemlik mahkemesi bir devlet ülkesine giren suların bir komşu devletçe kirletilmesi söz konusu olduğu takdirde, buna neden olan devletin sorumluluğunun doğacağı görüşünü ilke olarak kabul etmektedir⁴⁶.

Uluslararası Sürekli Adalet Divanı, Korfu Kanalı davasında, her devletin “topraklarının diğer devletlerin haklarına aykırı eylemler için kullanılmasına bilerek izin vermemek” yükümlülüğü olduğunu vurgulayarak çevre ile ilgili devletlerin sorumluluğu yaklaşımını pekiştirmiştir⁴⁷. Mahkeme ayrıca, Avusturya ve Fransa arasında 1974 tarihli Nükleer Testler Davası kararında⁴⁸, Pasifik'teki Fransız nükleer denemelerine ilişkin vardığı sonucun ‘devletlerin saygı gösterme yükümlülüklerine halel getirmeksizin’ olduğunu kaydetmiştir ve ‘çevreyi koruyun’ çağrısında bulunmuştur. Ayrıca, BM Genel Kurulu'na Nükleer Silah Tehdidinin veya Kullanımının Yasallığı Konusunda İstişare Görüşünde⁴⁹, Mahkeme, ‘devletlerin kendi yetki alanları ve kontrolleri içindeki faaliyetlerin çevrelere saygı duymasını sağlama konusundaki genel yükümlülüğünün varlığının devam ettiğini beyan etmiştir.

Çevrenin korunması ile ilgili devletlerin sorumluluğu konusu bazı uluslararası belgelerde de yer almıştır. Örneğin 1982 tarihli Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 192. maddesi ‘devletler deniz çevresini korumak ve muhafaza etmekle yükümlüdürler’ derken, 194. maddesi devletlerin kendi yetki ve kontrolleri altındaki faaliyetlerin uygun olmasını sağlamak için gerekli tüm önlemleri alacaklarını, deniz kirliliğinden diğer devletlere ve deniz çevrelere zarar vermeyecek şekilde yürüteceklerini bildirmektedir⁵⁰.

Bununla birlikte, 1972 Stockholm Bildirgesi'nin 21. İlkesi⁵¹ çevrenin korunmasında devletlerin sorumluluğu ile ilgili özel bir öneme sahiptir. 21. İlke BM Kurucu Antlaşması ve uluslararası hukuk kurallarına göre, ilkelerin hakimiyet haklarını kullanarak kendi kaynaklarını kullanacağını ve çevre politikalarını tespit edeceklerini belirttikten sonra, devletlerin bu eylemleri sırasında kendi haki-

⁴⁵ Lake Lanoux Arbitration (France V. Spain) (1957) 12 R.I.A.A. 281; 24 I.L.R. 101 Arbitral Tribunal. 1 November 16, 1957.

⁴⁶ Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, 330.

⁴⁷ Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Judgment of 25 March 1948.

⁴⁸ Case Concerning Nuclear Tests (Australia V. France). 9 May 1973 General List No. 58.

⁴⁹ Legality of the Threat or use of Nuclear Weapons. 15 December 1994.

⁵⁰ United Nations Convention on the Law of the Sea, Erişim Tarihi: Aralık 14, 2022, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.

⁵¹ İlke 21 Birleşmiş Milletler Kuruluş Senedi ve uluslararası hukuk kurallarına göre, ülkeler hakimiyet haklarını kullanarak kendi kaynaklarını kullanır ve çevre politikalarını tespit ederler. Ancak, devletler bu eylemleri sırasında kendi hakimiyet sınırları dışındaki bölgelerin ve ülkelerin çevresine zarar vermemeye sorumluluğunu da taşırlar. Kaynak Linki: <https://hukukbook.com/stockholm-bildirgesi-milletler-insan-ve-cevre-konferansi-bildirgesi/>.

miyet sınırları dışındaki bölgelerin ve ülkelerin çevresine zarar vermeme sorumluluğunu da taşıdığını belirtmektedir⁵².

1992 Rio Bildirgesi'nin 2. İlkesinde ise uluslararası çevre hukukunun gelişiminde devletlerin sorumluluğu ile ilgili önemli bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Rio Bildirgesi'nin 2. İlkesi “Devletler, BM Şartı ve Uluslararası Hukuk prensipleri doğrultusunda, kendi çevre kalkınma politikalarına uygun olarak kendi doğal kaynaklarını kullanma hakkına sahiptirler ve kendi yetki ve kontrolleri dahilindeki faaliyetlerin diğer ülkelere zarar vermemesini sağlamakla sorumludurlar” şeklinde düzenlenmiştir⁵³.

Genel ilkelere dayanan uluslararası çevre hukukunun devletlerin sorumluluğu ile ilgili gelişen bir teması, devletlerin sınır aşan kirlilik meseleleriyle uğraşırken işbirliği yapma gerekliliği ile ilgilidir. 1972 Stockholm Bildirgesi'nin 24. İlkesi, “çevrenin korunması ve iyileştirilmesi ile ilgili uluslararası konuların işbirlikçi bir ruhla ele alınması gerektiğini” belirtirken⁵⁴, 1992 Rio Bildirgesi'nin 7. İlkesi, “devletlerin dünyanın çevresinin korunması ve iyileştirilmesi için global ortaklık ruhu içinde işbirliği yapacaklarını” vurgulamaktadır⁵⁵.

Rio Deklarasyonu'nun 13. İlkesi ise bu alanda hem ulusal hem de uluslararası faaliyetlere atıfta bulunarak şunları ifade eder:

*Devletler, kirlilik ve diğer çevresel zararların mağdurları için sorumluluk ve tazminata ilişkin ulusal yasalar geliştireceklerdir. Devletler ayrıca, yetki alanları dahilindeki faaliyetler veya yetkileri dışındaki alanlardaki kontrollerden kaynaklanan çevresel zararların olumsuz etkilerine ilişkin sorumluluk ve tazminata ilişkin daha fazla uluslararası hukuk geliştirmek için hızlı ve daha kararlı bir şekilde işbirliği yapacaklardır*⁵⁶.

Çevrenin korunması bağlamında devletlerin sorumluluğu ile ilgili bazı kararlar, devletlere “önceden bildirimde bulunma yükümlülüğü” getirmektedir. Devlet uygulamalarının artan çeşitliliği, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun “ilkesel

⁵² 1972: Report of the Conference A/CONF.48/14/Rev.1, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL7/300/05/IMG/NL730005.pdf?OpenElement>.

⁵³ Report of The United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992), A/CONF.151/26 (Vol. I), Erişim Tarihi: Aralık 15, 2022, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf.

⁵⁴ 1972: Report of the Conference A/CONF.48/14/Rev.1, Erişim Tarihi: Aralık 15, 2022 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL7/300/05/IMG/NL730005.pdf?OpenElement>.

⁵⁵ Report of The United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992), A/CONF.151/26 (Vol. I), Erişim Tarihi: Aralık 16, 2022, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf.

⁵⁶ Report of The United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992), A/CONF.151/26 (Vol. I), Erişim Tarihi: Aralık 16, 2022, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf.

olarak bir devletin potansiyel bir mağdur devlete yeni veya artan kirlilik hakkında bilgi vermek zorunda olduğu bir uluslararası örf ve adet hukuku kuralının ortaya çıktığı” sonucuna varmasına yol açmıştır⁵⁷. Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun 2001 tarihli Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Sınırşan Zararın Önlenmesine İlişkin Taslak Maddelerinin 8. maddesi⁵⁸, bir değerlendirmenin önemli sınır ötesi zarara yol açma riskini gösterdiği durumlarda, menşe devletin, etkilenmesi muhtemel devleti zamanında bildirim ile bilgilendirmesi gerektiğini belirtmektedir.

Ayrıca artan bir kirlilik kaynağının yaratılmasından etkilenebilecek devletleri bilgilendirme görevinin evrimine, çevresel etki değerlendirmeleri yapma yükümlülüğünün dikkate alınması eşlik etmiştir. Bu gereklilik birçok anlaşmada yer almaktadır. 1982 tarihli Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin 204. maddesi, devletlerin “kirliliğin deniz çevresi üzerindeki risklerini veya etkilerini kabul edilmiş bilimsel yöntemlerle gözlemlene, ölçme, değerlendirme ve analiz etmelerini” ve özellikle ‘etkilerini gözetim altında tutmalarını’ öngörmektedir⁵⁹.

Sonuç olarak uluslararası yükümlülüklerin ihlal edilmesinde devletin sorumluluğu ve bu ihlallerin tazmin edilmesi gerekliliği üzerine temellenen klasik uluslararası hukuk yaklaşımının çevre sorunlarına uygulanması sorunlu olsa da önemli gelişmeler de mevcuttur diyebiliriz.

III. EKOKIRIM SUÇU VE ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ STATÜSÜ’NDE YER ALMASI DURUMUNUN OLASI ETKİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü’nde yer verilmesi şeklinde düşüncelerin dile getirildiği “ekokırım suçu” konusuna değinilecektir. Ancak ekokırım suçunu açıklamadan önce kısaca Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

A. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ STATÜSÜ

Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü 17 Temmuz 1998 günü kabul edilmiş ve 60. devletin onaylamasıyla 1 Temmuz 2002’de yürürlüğe girmiştir. Mahkeme, Hollanda’nın Lahey kentinde kurulmuştur. Uluslararası Ceza Mahkemesi yargısal niteliği olan bağımsız bir uluslararası organdır. Mahkeme Statüsü’nde, Mahkeme’nin uluslararası hukuk kişiliği olduğu, görevlerini yerine getirerek amaçlarını gerçekleştirebilmek için gerekli olan hukuksal yeteneğinin bulunduğu belirtilmiştir⁶⁰.

⁵⁷ Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, International Law Commission, 2001, Report of Fifty-Third Session, A/56/10.

⁵⁸ Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries 2001. Erişim Tarihi: Aralık 16, 2022, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_7_2001.pdf.

⁵⁹ United Nations Convention on the Law of the Sea, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.

⁶⁰ Rona Aybay ve Elif Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), 444-447.

2002 yılında resmen yürürlüğe giren UCM Roma Statüsü ilk etapta sadece üç suç tipini yargılamaya yetkiliydi. Bu suçlar, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçudur. 2010 yılında yapılan UCM Gözden Geçirme Konferansı neticesinde saldırı suçu da mahkemenin yargılama yetkisine dahil edilmiş ve bu suçun yürürlüğe girmesi 2017 yılında gerçekleşmiştir⁶¹. Bu suçların dışında bir suçun mahkemenin yargılaması mümkün değildir. Ayrıca Uluslararası Ceza Mahkemesi, devletleri yargılamaz. Mahkeme’de kişi sorumluluğu ilkesi esastır ve yalnızca gerçek kişiler yargılanabilir. Bu durumun temel nedeni, devletin tüzel kişiliğinin yargılanamaz, yargılansa bile bir ceza ile karşılaşamaz oluşundan kaynaklanır. Bu durumda Mahkeme’nin yargılama yetkisine giren suçların işlendiği iddia edildiğinde, bu suçları işleyen gerçek kişilere dava açılacaktır. Bu gerçek kişiler, bizzat suç işleyenden, suç işlemesi emri verene, en alt düzeyde suça iştirak edenden, üst düzey devlet görevlilerine uzanabilir. Mahkeme, ulusal hukuktan kaynaklanan hiçbir bağışıklık ya da dokunulmazlıkla kendisini bağlı saymaz⁶².

Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin görevi, ilke olarak, Mahkeme’nin kuruluşuna temel olan Roma Statüsü’ne taraf olan devletlerin ülkesinde işlenmiş suçlarla ilgili savları yargılamakla sınırlıdır. Ancak, Statü’ye taraf olmayan bir devletin uyrukluğunda bulunan kişilerin, Mahkeme’nin görevine giren bir suçu başka bir devletin ülkesinde işledikleri savlarıyla ilgili olarak da, Mahkeme görevlidir⁶³.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü madde 77’de Mahkeme’nin verebileceği cezalar şöyle sıralanmıştır: hapis cezası, hapis cezasına ek olarak para cezası ve doğrudan ya da dolaylı olarak suçtan elde edilen kazanç, eşya ve malvarlıklarına el koyma. Cezaların belirlenmesinde suçun ağırlığı ve failin kişisel durumu dikkate alınacaktır. Hapis cezaları, suçun ağırlığı ömür boyu hapis cezasını gerektirmedikçe, birden çok suç işlendiği durumlarda bile 30 yıldan çok olamaz⁶⁴.

B. ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ STATÜSÜ’NE EKOKIRIM SUÇUNUN DAHİL EDİLMESİ KONUSU VE DEVLETLERİN EKOKIRIM SUÇU İLE İLGİLİ OLARAK ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ ÖNÜNDE YARGILANABİLME MESELESİ

1. Genel Olarak Ekokırım Suçu

Ekokırım (Ecocide⁶⁵) kavramı bazılarında yeni gibi görünse de, sözcük kırk yılı aşkın bir süredir çevresel söylemin bir parçası olmuştur. Terim 1970 yılın-

⁶¹ Özlem Altıparmak, *Ekokırım Suçu - Hukuki Tanım İçin Bağımsız Uzman Grubu Şerh ve Temel Metin Türkçe Çevirisi*, Yayın Tarihi: Eylül 2021, Yayın No: 4, s.8.

⁶² Günal Kurşun, *101 Soruda Uluslararası Ceza Mahkemesi*, (Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını, Ankara, 2011), 8-11.

⁶³ Aybay ve Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 446.

⁶⁴ Abay ve Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 447.

⁶⁵ “Ecocide” terimi bazı kaynaklarda “Çevre Katliamı” olarak da ifade edilmektedir. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide Commentary and Core Text June 2021, Erişim

da Amerikalı biyolog Arthur Galston tarafından Savaş ve Ulusal Sorumluluk Konferansı'nda ortaya atılmıştır⁶⁶. Galtson, 1950'lerde Vietnam Savaşı'nda bitki örtüsünü yok etmek ve toplulukları büyük ölçekte zehirlemek için kullanılan "Portakal Gazı" isimli kimyasal bir bileşeni geliştirmeye yardımcı olan bir laboratuvarında çalışmıştı. Kimyasal portakal gazının yaratılışının kullanımıyla dehşete düşen Galston, savaş karşıtı bir aktivist olarak, ekosistemlerin büyük hasarını ve yıkımını "ekokırım" olarak etiketleyen ilk kişi olmuştur⁶⁷. Sözcük, "ev ya da yuva" anlamına gelen Yunanca "oikos" ve "yıkamak ya da öldürmek" anlamına gelen Latince "caedere" sözcüklerinden türetilmiştir. Ekokırım bu nedenle kelimenin tam anlamıyla "evimizi öldürmek" anlamı da taşımaktadır⁶⁸.

Ekokırım suçunun uluslararası sistemde tartışılmaya başlanması konusunda Polonyalı bir hukukçu Raphael Lemkin'in 1948 Soykırım Sözleşmesi'nin hazırlanması sürecinde dile getirdiği "kültürel soykırım" ile fikirleri önemli bir rol oynamıştır. Kültürel soykırım, bir grup insanı diğerinden farklı kılan geleneklerin, değerlerin, dilin ve diğer unsurların (diğer unsurların içerisinde çevre düşünülmektedir) sistematik olarak yok edilmesi olarak tanımlanabilir⁶⁹. Lemkin ilerleyen yıllarda Madrid'de düzenlenen Uluslararası Ceza Hukukunun Birleştirilmesi Konferansı'nda uluslararası toplumu, insan gruplarının hem fiziksel hem de kültürel olarak yok edilmesini yasaklamanın gerekliliği üzerinde birleşmeye çağırmıştır⁷⁰. Lemkin'in bu düşünceleri ekokırım suçunun ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.

1970'ler ve 1980'ler, Birleşmiş Milletler içinde 1948 Soykırım Sözleşmesi'nin genişletilmesi konusunda kapsamlı çalışma ve tartışmalara sahne olmuş ve bazı devletler ekokırım suçunun Soykırım Sözleşmesi'ne dahil edilmesini savunmuştur. Bu bağlamda İsveçli Olof Palme, 1972'de Stockholm'de düzenlenen BM Çevre Konferansı'nda doğanın kitlesel olarak yok edilmesinden "ekokırım" olarak bahseden ve bunun "acil uluslararası dikkat gerektirdiğini" ilan eden ilk devlet başkanı olmuştur⁷¹.

Tarihi: Aralık 20, 2022, <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d7479cf8e7e5461534dd07/1624721314430/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+revised+%281%29.pdf>.

⁶⁶ Patrick Foster, Climate Torts and Ecocide in the Context of Proposals for an International Environmental Court at 26 (2011), https://academicworks.cuny.edu/cc_etds_theses/40/ [https://perma.cc/V6MX-P6KX].

⁶⁷ Ecocide Law History, Erişim Tarihi: Aralık 20, 2022, <https://ecocidelaw.com/history/>.

⁶⁸ Femke Wijdekop, "Against Ecocide: Legal Protection for Earth", *Great Transition Initiative*, Erişim Tarihi: Aralık 20, 2022, <http://www.greattransition.org/publication/against-ecocide>.

⁶⁹ Leora, Bilsky, and Rachel, Klagsbrun, "The Return of Cultural Genocide?". *European Journal of International Law*. Vol: 29, No: 2, (2018), 373-396. Erişim Tarihi: Aralık 22, 2022, <https://watermark.silverchair.com/>.

⁷⁰ Elisa Novic, *The Concept of Cultural Genocide: An International Law Perspective*, (New York: Oxford University Press, 2016), 34.

⁷¹ "Climate Crimes Must Be Brought to Justice", Erişim Tarihi Aralık 26, 2022, <https://www.airclim.org/acidnews/climate-crimes-must-be-brought-justice>.

Ekokırım Suçuna İlişkin Uluslararası Sözleşme taslağı ilk olarak Profesör Richard A. Falk'ın, *Revue Belge de Droit International* dergisi tarafından yayınlanan bir makalesinde önerilmiştir. Falk, 'ekokırım' suçu için resmi olarak bir tanım çizen ilk kişilerden biridir. Söz konusu çalışmada Falk hem doğrudan ekolojik suçları hem de ikincil kültürel çevre kıyımını ele alabilecek bir çevre kıyımı yasası önerisi hazırlamıştır⁷².

Richard A. Falk'ın çalışması daha sonra BM Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu tarafından 1948 Soykırım Sözleşmesi'nin etkinliğinin değerlendirilmesine ilişkin olarak yürütülen çalışmaya dahil edilmiştir. Falk'ın çalışmasında, insanlık ekolojik çöküş tehlikesinin arttığı bir dönemde yaşıyor ve insanın savaş ve barış zamanlarında bilinçli ve bilinçsiz olarak çevreye onarılamaz zararlar verdiğini kabul etmesi gerekiyordu. Ancak Ekokırım Suçuna İlişkin Uluslararası Sözleşmesi çevre kıyımına öncelikli olarak kasten bir savaş suçu olarak odaklanmış ve barış zamanı hükümlerini ortaya koymamıştır⁷³. Ekokırım yasasının BM içindeki kurumsal tarihinin başladığı yer de burasıdır⁷⁴.

1985 yılında yayınlanan, Whitaker Raporu⁷⁵'nda, 1998 Roma Statüsü'nün habercisi olan İnsanlığın Barışı ve Güvenliğine Karşı Suçlar Yasası taslağına ekokırım suçunun dahil edilmesi tavsiye edilmiştir. Raporda soykırım tanımının "kültürel soykırım" veya "ekokırım", şeklinde çevreye zarar vermeyi de içerecek şekilde genişletilmesi gerektiği öne sürülmüştür⁷⁶. Kültürel soykırım ile birlikte yer verilen ekokırım suçuna örnek olarak nükleer patlamalar, kimyasal silahlar, ciddi kirlilik ve asit yağmuru veya yağmur ormanlarının yok edilmesi, ister kasten ister cezai ihmalle olsun tüm nüfusun varlığını tehdit eder şeklinde belirtilmiştir⁷⁷.

1995 yılında, Uluslararası Hukuk Komisyonu 47. oturumunda, 48. oturumun başında toplanacak olan ve çevreye kasıtlı ve ağır zarar verme konusunun İnsanlığın Barışı ve Güvenliğine Karşı Suçlar Kanun Taslağı'nda ele alınması olasılığını incelemek üzere bir Çalışma Grubu kurulmasına karar vermiştir. Çalışma Grubunun üyeleri arasında Thiam, Bay Christian Tomuschat, Bay Mochtar Kusumaatmadja, Bay Alberto Szekely ve Bay Chusei Yamada yer almıştır⁷⁸.

⁷² Richard A. Falk, "Environmental Warfare and Ecocide - Facts, Appraisal, and Proposals". *Bulletin of Peace Proposals*, 4(1), 80-96, 1973. Erişim Tarihi: Aralık 26, 2022, <https://doi.org/10.1177/096701067300400105>.

⁷³ Falk, "Environmental Warfare and Ecocide - Facts, Appraisal, and Proposals".

⁷⁴ Falk, "Environmental Warfare and Ecocide - Facts, Appraisal, and Proposals".

⁷⁵ Rapor hakkında detaylı bilgi için bakınız: Revised and updated report on the question of the prevention and punishment of the crime of genocide prepared by Mr. B. Whitaker, E/CN.4/Sub.2/1985/ 6 2 July 1985.

⁷⁶ Edith Brown Weiss "The Evolution of International Environmental Law" (2011) 54 Japanese Yearbook of International Law 1.

⁷⁷ Revised and updated report on the question of the prevention and punishment of the crime of genocide prepared by Mr. B. Whitaker, E/CN.4/Sub.2/1985/ 6 2 July 1985.

⁷⁸ Working Group was established at the 2404th meeting. See: Vol. I and Vol. II, Pt. 2 of the Yearbook of the ILC, 1995.

Çalışma Grubu üyelerinden Christian Tomuschat tarafından ‘Çevreye karşı işlenen suçlara ilişkin belge’ başlıklı konuyla ilgili bir rapor yayınlanmış ve raporda şu önerilerde bulunulmuştur⁷⁹:

- a. çevre suçlarını insanlığa karşı bir suç eylemi olarak içerir; veya
- b. çevre suçlarını bir savaş suçu olarak içerir.

Uluslararası Hukuk Komisyonu Çalışma Grubu’nun çalışmaları sonucunda ekokırım suçu ile ilgili olarak Taslak Komitesine, ekokırım suçunu insanlığa karşı suçlar bağlamında değil, yalnızca savaş suçları bağlamında çok daha küçük çevresel zarar görev alanı taslağı hazırlaması için bildirimde bulunulmuştur⁸⁰.

BM, Soykırım Sözleşmesi’ne ekokırım suçunun da eklenmesi konusunda bir sonuç alınamamıştır. Ekokırım suçunu uluslararası bir suç olarak düzenleme fikri 2010’da İskoç avukat Polly Higgins tarafından, Uluslararası Hukuk Komisyonu’na Roma Statüsü’nün çevreyi öldürmeyi de içerecek şekilde değiştirilmesini önermesi ve bunu belirli bir bölgedeki çevrenin insan eliyle olsun veya olmasın çevrenin geniş çapta zarar görmesi, yok edilmesi veya çevre kaybı olarak tanımlanması şeklinde yer almasının dile getirilmesiyle yeniden tartışmalı hale gelmiştir⁸¹.

Polly Higgins ekokırım suçu ile ilgili olarak 2010 yılında dile getirdiği düşüncelerini daha sonra aşağıda belirten bir model yasaya genişletmiştir:

“1. Barış veya çatışma zamanlarında herhangi bir üst düzey kişi tarafından, ciddi ekolojik, iklimsel veya kültürel kayıp veya hasara neden olan, katkıda bulunan veya neden olması veya katkıda bulunması beklenen Devlet, şirket veya diğer herhangi bir kuruluşun faaliyeti sırasında işlenen eylemler veya ihmaller belirli bir bölgenin/bölgelerin/ekosistemlerin/ekosistemlerinin, sakinlerin barışçıl bir şekilde yok edilmesi.

2. Ciddiyet oluşturmak için çevreye verilen etki(ler) yaygın, uzun vadeli veya şiddetli olmalıdır.”

UCM 2019 yılında gerçekleştirdiği Taraf Devletler Kurulu’nda Pasifik Ada Ülkeleri tarafından gündeme getirilen ekokırım suçu, uluslararası sistemde gittikçe artan şekilde tartışılır hale gelmiştir. 2020’nin sonlarında, iki İsveçli parlamenter Rebecka le Moine ve Magnus Manhammar’ın talebi üzerine, Stop Ecocide Foundation (Ekokırımı Durdurun Vakfı) dünyanın dört bir yanından uluslararası hukuk uzmanlarından oluşan bir panel toplamış ve Ha-

⁷⁹ ILC(XLVIII)/DC/CRD.3 (included in Yearbook of the ILC, 1996, Vol. II.

⁸⁰ ILC(XLVIII)/DC/CRD.3 (included in Yearbook of the ILC, 1996, Vol. II.

⁸¹ The Ecocide Project ‘Ecocide is the missing 5th Crime Against Peace’, A report by Anja Gauger, Mai Pouye Rabatel-Femel, Louise Kulbicki, Damien Short and Polly Higgins, First published 2012. Updated June 2013, with input from Vanessa Rockel, Ecocide Project Research Administrator.

ziran 2021’de panel bir sunum yapılmıştır⁸². Panel sonrasında Ekokırımı Durdurun Vakfı girişimiyle uluslararası uzmanlardan oluşan bir heyet tarafından ekokırım suçunun tanımı konusunda uzlaşıya varılarak bir metin hazırlanmış ve bu metin İngilizce olarak kamuoyu ile paylaşılmıştır. Heyet, ekokırım suçunu UCM’nin kurucu sözleşmesi olan Roma Statüsü kapsamında suç haline getirmeyi önermektedir⁸³.

Ekokırım suçunu da içerecek şekilde Roma Statüsü’nde önerilen değişiklik şu şekildedir⁸⁴:

“Madde 8 ter: Ekokırım”

1- Bu tüzüğün amaçları doğrultusunda, “ekokırım”, bu eylemlerden kaynaklanan ciddi ve yaygın veya uzun vadeli çevreye zarar verme olasılığının önemli olduğu bilinerek işlenen yasa dışı veya nedensiz eylemler anlamına gelir.

2- 1. maddenin amaçları doğrultusunda:

a. “Kötü niyet” kavramı, beklenen sosyal ve ekonomik faydalarla ilişkili olarak açıkça aşırı olabilecek zararı pervasızca göz ardı etmek anlamına gelir;

b. “Şiddetli”, insan yaşamı veya doğal, kültürel veya ekonomik kaynaklar üzerindeki ciddi etkiler dahil olmak üzere, çevrenin herhangi bir unsuruna yönelik çok ciddi olumsuz değişiklikler, bozulma veya zarar içeren hasar anlamına gelir;

c. “Yaygın”, sınırlı bir coğrafi alanın ötesine geçen, eyalet sınırlarını aşan veya tüm bir ekosistemin veya türün veya çok sayıda insanın maruz kaldığı hasar anlamına gelir;

d. “Uzun vadeli”, geri dönüşü olmayan veya makul bir süre içinde doğal iyileşme yoluyla telafi edilemeyen hasar anlamına gelir;

e. “Çevre”, dünya, onun biyosferi, kriyosferi, litosferi, hidrosferi ve atmosferi ve ayrıca uzay anlamına gelir.

Ekokırım suçu ile ilgili olarak siyasi fikir birliği ve uygulamalar, zorlu ancak aşılabilir engeller olmaya devam etmektedir. Roma Statüsü’nde değişiklik yapılabilmesi için Statü’ye taraf ülkelerin üçte iki çoğunluğu, yani seksen iki devletin onayı gerekmektedir. Küçük Ada Devletleri, Bolivya ve Ekvator gibi And Mil-

⁸² “Why an Ecocide Law? Why International Legislation against Ecocide is necessary”, Ecocide Law Alliance, Brief, 22 November 2021, Erişim Tarihi: Aralık 26, 2022, <https://endecocide.se/wp-content/uploads/2022/06/Why-ecocide-law.pdf>.

⁸³ Bronwyn Lay, Laurent Neyret, Damien Short, BAUMGARTNER Michael Urs Baugartner and Anonio Oposa, “Timely and Necessary: Ecocide Law as Urgent and Emerging”, *The Journal Jurisprudence*, (2015), s. 451-452, <http://www.jurisprudence.com.au/juris28/lay.pdf>.

⁸⁴ “Why an Ecocide Law? Why International Legislation against Ecocide is necessary”, Ecocide Law Alliance, Brief, 22 November 2021, Erişim Tarihi: Aralık 26, 2022, <https://endecocide.se/wp-content/uploads/2022/06/Why-ecocide-law.pdf>.

letler Topluluğu⁸⁵ yerli kültürleri ve çevreyi korumayı destekleyen ülkeler olarak Roma Statüsü'ne ekokırım suçu ile ilgili değişikliğin yapılmasını resmen önerirler. Bu başarılı olursa, bir sonraki zorluk Rusya, Hindistan, Çin ve ABD'yi bu sürece dahil etmek olacaktır. Bu büyük güçler, Roma Statüsü'ne taraf değildir ve bu durum ekokırım suçunun önlenmesinin küresel olarak etkili ve uzun vadeli uygulamasını zorlaştırmaktadır⁸⁶.

Son olarak bazı ülkeler ekokırım suçunu ceza kanunlarına aktararak önemli bir adım atmışlardır. Vietnam, hiç şüphesiz Vietnam savaşı sırasındaki deneyimlerinin bir sonucu olarak, ekokırım suçunu iç hukukuna dahil eden ilk ülke olmuştur. Daha sonra 1996'da, dağılmasından hemen önce Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ekokırım suçunu kabul etmiştir. SSCB'nin dağılmasının ardından yedi yıllık bir süre içinde oluşan yeni ülkeler kendi ceza kanunlarını çıkardılar. Bu yeni ülkelerden Ermenistan, Beyaz Rusya, Moldova Cumhuriyeti, Ukrayna ve Gürcistan ceza kanunlarında ekokırım suçunu Barışa Karşı Suç olarak adlandırmıştır. Ayrıca Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan da aynı şekilde ekokırım suçunu Barışa Karşı Suç olarak kabul etmiştir⁸⁷.

2. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nde Yer Alan Suç Tanımları Çerçevesinde Ekokırım Suçunun Değerlendirilmesi

UCM'nin yargı yetkisinin ekokırım suçunu da içerecek şekilde genişletilmesi üzerine yapılan tartışmalar beraberinde bazı sorunları da gündeme getirmektedir. Ekokırım suçunun fiilini tanımlamak muhtemelen en büyük zorluğu teşkil eden konulardandır. Hukuki açıdan bakıldığında, kanun kapsamında bir suç, hak veya yükümlülüklerin ihlali şeklinde tanımlanırken, bu hükmün mahkemeler tarafından yorumlanabilmesi ve uygulanabilmesi de gerekmektedir⁸⁸. Ekokırım terimiyle ilgili sorun, "çevreyi" neyin oluşturduğuna dair uluslararası yerleşik ortak bir tanımın olmaması gerçeğiyle başlamaktadır. Çevrenin anlamı bağlama göre değişir örneğin; bazı kültürel gelenekler de "çevre" terimi içerisinde yer alabilir. Çevrenin tanımı ile ilgili olarak ilk önemli konu, doğal ve insan yapımı çevre arasında ayırım yapılmasıdır. Ekokırım bağlamında, çevreye zarar vermenin bir suç olarak belirlenmenin altını çizen amaç, doğal dünyanın insan tüketimi için bir ürün olduğu yönündeki mevcut varsayımı değiştirmek, onu hepimizin ilgilen-

⁸⁵ And Milletler Topluluğu, Bolivya, Kolombiya, Ekvador ve Peru olarak Güney Amerika ülkelerinden oluşan bir gümrük birliğidir. 1969 yılında Cartagena Anlaşması imzalanması ile ortaya çıkan bu ticaret bloğu 1996 yılına kadar And Paketi olarak adlandırıldı. Merkezi Peru'nun başkenti Lima'da bulunmaktadır.

⁸⁶ Eco-Crime and Justice Essays on Environmental Crime, EDITED BY Kristiina Kangaspunta AND Ineke Haen Marshall, Published by the Public Information Department of UNICRI in 2009.

⁸⁷ Gauger, Rabatel-Fernel, Kulbicki, Short and Higgins, The Ecocide Project 'Ecocide is the missing 5th Crime Against Peace', p. 13.

⁸⁸ Jérôme de Hemptinne, "Ecocide: an Ambiguous Crime?", 29 August 2022, Erişim Tarihi: Ocak 22, 2023, <https://www.ejiltalk.org/ecocide-an-ambiguous-crime/>.

mekle yükümlü olduğu ortak bir doğal kaynak olarak görmektir. Çevreyi korumanın odak noktası doğal dünyayı korumaktır. Bu nedenle, bir ekokırım suçunun tanımının açıkça “doğal çevre”ye atıfta bulunması gerekecektir. Bu, bir başlangıç noktası olarak, Devletlerin “doğal”ın ne olduğu konusunda fikir birliğine varmaları gerektiği anlamına da gelmektedir⁸⁹.

Çevrenin ne olduğu konusunda fikir birliğine varıldıktan sonra, asıl zorluk yine de suçun nesnel unsurunun kapsamının tanımlanmasında olacaktır. Bu bağlamda Polly Higgins’in suçun unsurlarının belirlenmesi konusunda ki tanımı önem teşkil etmektedir⁹⁰. Bu tanım, uluslararası bir çevre kısıyımı yasaının bir parçası olarak dahil edilecek hayati hususları dikkate alır. Higgins, ekokırım suçu vakalarının hem savaş hem de barış zamanlarında işlenebileceğini kabul ederken, çevreyi korumayı bir ekosistemin tüm “sakinlerini” de kapsayacak şekilde genişletmeyi amaçlamıştır⁹¹. Higgins’in niyeti, temel olarak, yalnızca şirket ve Devlet faaliyetlerini yöneten bir yasa oluşturmak değil, aynı zamanda doğal çevre kısıyımı vakaları meydana geldiğinde de yardım sağlamak için tüm uluslara yasal bir bakım yükümlülüğü getiren bir yasa oluşturmaktır⁹². Bu öneri olasılık sınırlarını aşıyor gibi görünüyor. Öncelikle ekokırım suçu tespit edilebilir olmalıdır. Bu, bir bireyin veya failin suçtan sorumlu olarak tanımlanabilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, doğal afetlerin neden olduğu vakaları içeren tespit edilemeyen çevre katliamları, “Tanrı’nın işi” olarak kabul edilebilir. Gerçekçi olmak gerekirse, Devletler, doğal afetlerin sonuçlarını kapsayacak kadar geniş bir tanım kabul etmeye istekli olmayacaktır. Bu nedenle, uluslararası bir suç olarak ekokırımdan bahsederken, yalnızca insan kaynaklı ekokırımdan söz edilmelidir. Bu tür bir çevre kısıyımı, savaş sırasında yıkıcı silahların kullanılmasının yıkıcı etkilerinden, çatışma dışı durumlarda gerçekleşen kurumsal faaliyetlerin zarar verici sonuçlarına kadar değişen vakaları içermelidir⁹³.

Higgins tarafından önerilen *actus reus*⁹⁴, aynı zamanda doğal çevreye “yaygın, uzun vadeli ve ciddi zarar” anlamına gelen Roma Statüsü 8(2)(b)(iv) maddesi ile bağlantılı olabilir. Sorun şu ki, Roma Statüsü 8(2)(b)(iv) maddesinde yer alan “yaygın”, “uzun vadeli” ve “şiddetli” tam olarak ne anlama gelmektedir?

⁸⁹ Tomas Hamilton & Marc Tiernan, “Who could be held responsible for ecocide under the Rome Statute?”, 21.03.2022, Erişim Tarihi: Ocak 22, 2023, <https://rethinkingslic.org/blog/criminal-law/115-who-could-be-held-responsible-for-ecocide-under-the-rome-statute>.

⁹⁰ Polly Higgins’in ekokırım suçu ile ilgili olarak 2010 yılında dile getirdiği düşünceleri üst bölümde aktarılmıştır.

⁹¹ Polly Higgins, “Ecocide, The 5th Crime Against Peace - Transcript”, Erişim Tarihi: Ocak 24, 20223, <https://ethical.net/ethical/polly-higgins-ecocide-the-5th-crime-against-peace-transcript/>.

⁹² Higgins, “Ecocide, the 5th Crime Against Peace”.

⁹³ Michael Karnavas, “Ecocide: Environmental Crime of Crimes or Ill-Conceived Concept?”, 29.07.2021, Erişim Tarihi: Ocak 24, 2023, <http://opiniojuris.org/2021/07/29/ecocide-environmental-crime-of-crimes-or-ill-conceived-concept/>.

⁹⁴ Suçun maddi unsuru.

Konu ile ilgili Roma Statüsü kapsamında herhangi bir açıklama bulunamamıştır. Tanımın daha geniş veya daha esnek terimlerle ifade edilmesi gerektiği iddia edilebilir. Örneğin Profesör Drumbly, sorumluluk eşiğini “yaygın, uzun vadeli ve şiddetli” zarara değil, daha genel olarak “zarar vermeye” indirgemenin tercih edilebileceğini savunmuştur. Yine de, yalnızca çevresel “zarar”dan bahsetmek oldukça yanıltıcıdır çünkü zararın uluslararası bir suç olarak kabul edilebilmesi için belirli bir eşiğe ulaşması gerekir. Bu nedenle, “ağır” veya “büyük” zarardan bahsetmek daha doğru olacaktır. Örneğin Profesör Teclaff, “büyük” olarak kabul edilebilecek her türden ulusötesi çevresel zararın basitçe dahil edilmesini önermektedir⁹⁵.

Yine Roma Statüsü Bölüm II’de, doğal çevreye yönelik belirli saldırıları bir savaş suçu olarak kabul eden, Madde 8(2)(b)(iv) kapsamındaki çevresel sorumluluk için tek bir zemin vardır. Bu Madde, uygulanabilirliği ve yürütülmesini çevreleyen önemli sınırlamalar nedeniyle uygulamada çok sınırlı çevre koruma sunmaktadır. Çevreye zarar verme suçu eşiğinin çok yüksek olması gibi bu sınırlamalar, bugüne kadar neden hiçbir tarafın bu suçtan mahkum edilmediğini açıklamaktadır. Ayrıca hüküm, çatışma dışı durumlarda meydana gelen büyük çaplı çevresel zarar durumlarını kapsamamaktadır. Bunu hesaba katarsak ve Bölüm II’de tartışıldığı gibi, 8. Madde kapsamında sunulan koruma, çevre kısıyımı vakalarını ele almak için yeterli ve yeterince etkili değildir⁹⁶.

Uluslararası hukukta Ekokırım suçunun Roma Statüsü’ne dahil edilmesinden farklı olarak, Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, Madde 6 “Soykırım Suçu”, Madde 7 “İnsanlığa Karşı Suçlar”, Madde 8 “Savaş Suçları” ve Madde 9 “Saldırı Suçları” ile ilgili yetkisi altına girmesi ihtimali de değerlendirilebilir.

Ekokırım suçunun Roma Statüsü’nün 6. maddesinde⁹⁷ belirtilen “Soykırım” suçu çerçevesinde değerlendirilmesi ilk ele alacağımız suç unsurudur. Soykırım suçu, ekokırım suçunu özel olarak içermemekte ve suç ile doğrudan bağlantılı değildir. Ancak ekokırım suçunun, soykırım suçuyla dolaylı bir bağlantısı vardır. Soykırım suçu ile bağlantılı olarak ‘bedensel zarar veya zihinsel zarar’ ifadeleri, herhangi bir ulusal, etnik veya dini gruba çevresel tahribat ile de atfedilebilir. Ancak bu yorum, ekokırım suçunun kovuşturulması söz konusu olduğunda kanıttan yoksundur. Yaşam durumunun grubun fiziksel olarak yok olmasına bağlı olması veya hayatta kalmak için gerekli olan kaynaklardan yoksun bırakılması gibi

⁹⁵ Hemptinne, “*Ecocide: an Ambiguous Crime?*”.

⁹⁶ Karnavas, “*Ecocide: Environmental Crime of Crimes or Ill-Conceived Concept?*”.

⁹⁷ Madde 6: Bu tüzüğün amaçları bakımından “soykırım”, ulusal, etnik, ırki ya da dini bir grubu kısmen veya tamamen yok etmek amacıyla gerçekleştirilen aşağıdaki eylemleri kapsamaktadır: (a) grup üyelerini öldürmek; (b) grup üyelerine ciddi bedensel ya da ussal zarar vermek; (c) fiziksel olarak kısmen ya da tamamen yok etmek kastıyla, grubu ağır yaşam koşullarına maruz bırakmak; (d) grup içinde doğumları önlemeye yönelik tedbirler koymak; (e) grup içindeki çocukları zorla bir başka yere nakletmek.

unsurlar geniş soykırım başlığı altında yer almaktadır⁹⁸. Örneğin, 1940 yılında, Navajo Kabileleri, sonraki 25 yıl boyunca kabile halkını akciğer kanseri ve diğer solunum yolu hastalıkları ile baş başa bırakan zararlı uranyum radyasyonuna maruz kalmıştır. Bu durum belirli bir grubu yok etmek için kasten öldürme olarak değerlendirilmiş ve ekokırım suçunun dolaylı olarak soykırım suçunu etkilediği yönünde düşünceler ortaya çıkmıştır⁹⁹.

İkinci suç tipi insanlığa karşı suçtur. Roma Statü'nün 7. maddesi insanlığa karşı suçun unsurlarını saymakta ve sivil halka yönelik her türlü eylem veya saldırının insanlığa karşı suç teşkil edeceğini belirtmektedir. Ancak tanımda belirtilen unsurlar çevrenin tahribatını dikkate almaz. İlgili madde genel olarak sivilleri korumayı amaçladığından, çevresel tahribatta suç bağlamında dolaylı olarak ilgili olabilir. Madde 7(1)(g), insanları temel haklarından yoksun bırakmak için kasten işlenen eylemler olarak insanlığa karşı suçun başka bir perspektifini içermektedir. Dolayısıyla, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı başlı başına temel bir haktır ve ekokırım suçu insanları temel haklarından mahrum bırakmaktadır. Ancak bu yön yoruma açıktır ve duruma göre değişebilir¹⁰⁰.

Üçüncüsü suç tipi savaş suçudur. Ekokırım ile bağlantılı olarak çevreye zarar verme suçu yalnızca çevre katliamı için kovuşturmanın açıkça belirtildiği durumlarda Roma Statüsü'nün 8.2(b)(iv) Maddesi savaş suçları kapsamındadır. İlgili madde Roma Statüsü'nde, çevreye zarar verme suçunu diğer suçlardan farklı olarak insan hakları perspektifinden değil, çevrenin kendi çıkarları doğrultusunda çevrenin tahrip edilmesi ve bozulmasının engellenmesi için sorumluluk yükleyen tek hükümdür. Ancak, uygulamada bazı sınırlamaları vardır. Söz konusu madde yalnızca uluslararası silahlı çatışmalar sırasındaki uygulamasıyla sınırlıdır. Günümüzde silahlı çatışmaların çoğu uluslararası değildir ancak hüküm, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar sırasında imhayı kapsamaz¹⁰¹.

Dördüncüsü suç tipi ise saldırı suçudur. Roma Statüsü 2010 yılında saldırı suçunu içerecek şekilde değiştirilmiştir. Bu suçun etkisi çevre üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir. Yine de, ekokırım suçu ile bağlantıyı doğrudan belirleme konusundaki isteksizlik, suçların UCM nezdinde kovuşturulmasını engellemektedir¹⁰².

⁹⁸ Mark, Allan Gray, "The International Crime of Ecocide", *In International Crimes* (pp. 456-511). Routledge. Erişim Tarihi: Ocak 14, 2023, <https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1335&context=cwilj>.

⁹⁹ Bothe, Michael, "Criminal Responsibility for Environmental Damage in Times of Armed Conflict", *International Law Studies*, 69(1), p. 13, Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022, <https://digitalcommons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1517&context=ils>.

¹⁰⁰ Utsa Sarkar, "Ecocide-Protection of Environment: An International Crime" *International Journal of Legal Developments and Allied Issues* Volume 8, Issue 1, December 2021, p. 45-46. Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022, <https://thelawbrigade.com/wp-content/uploads/2021/12/Utsa-Sarkar-IJLDAI.pdf>.

¹⁰¹ Sarkar, "Ecocide-Protection of Environment: An International Crime", p. 47.

¹⁰² Michael, "Criminal Responsibility for Environmental Damage in Times of Armed Conflict", p. 14.

Sonuç olarak mevcut hükümlerde Roma Statüsü'nün çevrenin korunmasını doğrudan tek başına sağlamadığı görülmektedir. Çevrenin korunmasıyla ilgili mevcut durum yalnızca savaş sırasında doğal kaynaklara verilen yaygın zararı içerir ve barışçıl koşullar sırasında en aşırı çevresel tahribat biçimlerinin meydana geldiği durumu ele almamaktadır.

3. 'Ekokırım'ı Suçunun Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nde Yer Almasını Bekleyen "Fırsatlar ve Zorluklar"

UCM Roma Statüsü'nde çevre ve doğanın tahribatı sadece "savaş suçları" başlığı altında düzenlenmiş ve bir savaş veya saldırı ortamında "*doğal çevreye geniş, uzun dönemli ve ciddi bir zarar verilmesine sebep olacak türdeki saldırılar*" suç olarak kabul edilmiştir¹⁰³. Yani barış halinde doğaya verilen tahribat, boyutu ne olursa olsun Mahkeme kapsamında bir suç değildir.

UCM Savcılığı 2016 yılında mahkemenin elindeki sınırlı kaynağın etkili şekilde kullanımı için belirleme ve önceliklendirme yapılması amacıyla ilgi çekici bir tutum belgesi yayınlamıştır. Bu belgede soruşturma ve kovuşturma için Mahkeme önüne getirilecek davaların nasıl seçilip önceliklendirildiğine dair suçun büyüklüğü, ehemmiyeti ve caydırıcı etkisi gibi çeşitli kıstaslar konusunda açıklamalar yapıyordu ve bu nedenle önemlidir. Bu tutum belgesi ile savcılık, doğanın tahribatının, doğal kaynakların yasadışı şekilde sömürsünün ve arazilerin hukuka aykırı şekilde zapt edilmesinin, Mahkeme yargı yetkisinde önceliklendirilecek bir alan olduğunu ilk kez kabul etmiş oldu¹⁰⁴. Bu eylemlerin Roma Statüsü'nde düzenlenen insanlığa karşı suç tanımı içerisinde değerlendirilerek bir sonuca varılması bekleniyor. Bu nedenle şu aşamada Mahkeme'nin başlı başına çevre suçlarına bakmaya yetkili olduğunu düşünmek hatalı olacaktır. Kaldı ki bu belge savcılığın hazırladığı bir tutum belgesi olduğu için, mahkemenin konuyu nasıl değerlendireceği bilinmemekte ve bunun bir örneği de bulunmamaktadır¹⁰⁵.

Ekokırım suçunun UCM önünde konu edilmesi ile ilgili 3 Aralık 2019 tarihi önemli bir dönüm noktası olmuştur. UCM'nin yıllık Taraf Devletler Meclisi toplantısında, Pasifik adası Vanuatu temsilcisi John Licht "*Meclis, mahkemenin görev alanını çevre tahribatı suçunu da içerecek şekilde genişletmeyi düşünmelidir*" şeklinde açıklama yapmıştır¹⁰⁶. Vanuatu'nun ekokırım suçunu UCM önünde

¹⁰³ Rome Statute of the International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>.

¹⁰⁴ See Office of the Prosecutor, *Policy Paper on Case Selection and Prioritisation*, 15 September 2016, Erişim Tarihi: Aralık 10, 2022, https://www.lcc-cpi.int/itemsdocuments/20160915_Otp-Policy_Case-Selection_Eng.Pdf.

¹⁰⁵ Ekokırım Suçu - Hukuki Tanım İçin Bağımsız Uzman Grubu Şerh ve Temel Metin Türkçe Çevirisi.

¹⁰⁶ "Vanuatu Calls For International Criminal Court to Seriously Consider Recognising Crime of Ecocide" Erişim Tarihi: 27.12.2022, Erişim Tarihi: Aralık 10, 2022, <https://www.stopecocide.earth/press-releases-summary/vanuatu-calls-for-international-criminal-court-to-seriously-consider-recognizing-crime-of-ecocide->.

dile getirmesinin nedeni, Vanuatu'nun, Güney Pasifik'te iklim değişikliği ile eriyen buzullar neticesinde yükselen deniz seviyeleri nedeniyle ciddi şekilde tehdit altında olan küçük bir ada devleti olmasıdır.

Ekokırım suçunun Roma Statüsü'ne dahil edilmesi ile ilgili bazı fırsatlar ve zorluklardan bahsedebilmek mümkündür. "Küresel" bir polis gücü veya başka bir kolluk kuvvetine sahip olmayan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin ekokırım suçu ile ilgili yetkisinin bir fırsat olarak değerlendirilmesi, uluslararası toplumun işbirliğine ve saygın bir uluslararası kurum olarak kendi duruşuna bağlıdır. Yine de, Roma Statüsü uyarınca soykırım yasağının uygulanması zorlu bir meydan okuma olsa da, soykırım artık normdan ziyade istisnadır. Aynısı muhtemelen ekokırım suçu ile ilgili de olacaktır. Roma Statüsü'ne barışa karşı beşinci suç olarak ekokırım suçunu eklemek, avukatların büyük çevresel hasar ve yıkımdan zarar görenler adına hareket etmeleri ve konuşmaları için yasal araçlar sağlayacak ve uluslararası toplumun çevre katliamı için kabul edilebilir olduğunu düşünmesini giderek daha olası hale getirecektir¹⁰⁷.

İkinci fırsat olarak Roma Statüsü'ne ekokırım suçunun eklenmesi, çevreye karşı işlenen suçlar için hesap verebilirliği artırabilir ve potansiyel olarak bu tür suçların caydırılmasına katkıda bulunabilir. Bu noktada üzerinde durulması gereken ilk konu ekokırım suçu işleyen bireyler ile ilgilidir. UCM yargı yetkisi yalnızca gerçek kişiler ile sınırlıdır. Devletler UCM önünde yargılanamazlar. Ayrıca UCM'nin şirketleri kovuşturma yetkisi bulunmamakla birlikte, bireysel şirket yöneticileri ilke olarak, insanlığa karşı suç teşkil eden yaygın çevresel tahribat veya arazi gaspında kurumsal suç ortaklığıyla bağlantılı olarak soruşturulabilir¹⁰⁸. Bununla birlikte, böyle bir soruşturma (ve sonucunda ortaya çıkan herhangi bir kovuşturma), bir dizi önemli yasal engelle karşı karşıya kalacaktır. Ekokırımı Durdur Kampanyası, ekokırımın kriminalize edilmesinin şirket liderlerini çevreye karşı suç oluşturabilecek iş uygulamalarına girişmekten caydıracağını dile getirmektedirler. Ancak unutulmamalıdır ki hiçbir şirket yöneticisi veya finansör, bir savaş suçlusunu olarak görülme istemez. Bu nedenle, ufukta belirecek bir çevre kısıyımı yasası, kurumsal dokunulmazlığın sona erdiğinin sinyalini verip, işletme ile finansı zararlı uygulamalardan uzaklaştırmaya başlayabilecektir¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Joshi, Seema "Why ecocide should be an international crime", Erişim Tarihi: 04.02.2022, Erişim Tarihi: Aralık 10, 2022, <https://www.globalwitness.org/en/blog/why-ecocide-should-be-international-crime/>.

¹⁰⁸ Antony Crockett and Marco de Sousa, "International Criminal Court to Prioritise Prosecution of Crimes Involving Destruction of the Environment, Illegal Exploitation of Natural Resources and Land-Grabbing" Erişim Tarihi: 22 Aralık 2022, Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022, <https://hsfnotes.com/publicinternationallaw/2016/10/27/international-criminal-court-to-prioritise-prosecution-of-crimes-involving-destruction-of-the-environment-illegal-exploitation-of-natural-resources-and-land-grabbing/>.

¹⁰⁹ Peter F., Doran, Rachel, Killean, Mary-Carmen McDermott, Karena, McErlean, Lydia Millar, and Stephanie, Rodgers "Criminalising 'Ecocide' at the International Criminal Court" (April 16, 2021). Available at SSRN: Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022, <https://ssrn.com/abstract=3827803>.

Roma Statüsü kapsamında “ekokırım suçu” yasasının uygulanması ile ilgili ilk zorluk Mahkemenin yalnızca ulusal yargı sistemleri başarısız olduğunda ve bir taraf devletin çevre kırımını faillerini adaletle teslim etme konusunda isteksiz veya yetersiz kaldığında müdahale edeceği “tamamlayıcılık ilkesi”ni izlemesi durumudur. Başka bir ifadeyle “Kabul edilebilirlik” ilkesi çerçevesinde UCM, son başvurulacak mahkemedir. İlgili devlet görevlisi ya da şirket yöneticisi bir Taraf Devletin vatandaşı olsa bile, Savcı bir davayı ancak o Taraf Devletin ulusal mahkemelerinin suçu kendileri kovuşturmak istememesi veya kovuşturamayacak durumda olması durumunda kabul edilebilir ilan edecektir¹¹⁰.

Ekokırım suçunun Roma Statüsü’ne dahil edilmesiyle ilgili zorluklardan ikincisi, Roma Statüsü’ne Taraf olmayan ülkelerin ve vatandaşları tarafından işlenen suçları kovuşturabilmesi konusunda sınırlı koşullar vardır. ABD, Çin, Rusya ve Hindistan da dahil olmak üzere birçok güçlü ve büyük devlet Roma Statüsü’ne Taraf Devlet olmadığı için bu durum kaçınılmaz zorluklar doğurmaktadır. Çevreye zararlı uygulamaların UCM’nin yetki alanı dışındaki alanlara ihracatının ve yoğunlaşmasının potansiyel olarak teşvik edilmesiyle ilgili başka endişeler ortaya çıkabilir. Çok uluslu şirketlerin kurumsal yapısının karmaşıklığı, yargı yetkisi ve cezasız kalma konusunda belirli sorunlar yaratabilir. Ayrıca Mahkeme, son yıllarda bir dizi Taraf Devletin geri çekilmesine ve daha fazla geri çekilme tehdidine maruz kalmıştır ve bu durum, yargı yetkisine yeni sınırlamalar getirmiştir¹¹¹.

Ekokırım suçunun Roma Statüsü’ne eklenmesi ile ilgili bir diğer zorluk bireysel cezai sorumluluk şeklindedir. Bu noktada özellikle bir şirketin arazi gaspına, yaygın çevresel tahribata veya uluslararası bir suça varan doğal kaynakların yasa dışı kullanımına karıştığı iddia edildiğinde, söz konusu şirketteki ilgili yöneticinin söz konusu suç için bireysel cezai sorumluluk taşıdığı kanıtlanmalıdır. Bu durum, özellikle iddia edilen kurumsal katılımın dolaylı olduğu durumlarda, önemli ölçüde pratik ve kanıta dayalı engeller oluşturmaktadır¹¹².

Yine de, uluslararası bir suçun ortaya çıkması bazı kişileri çevre katliamı yapmaktan caydırabilir. Hyeran Jo ve Beth A. Simmons tarafından yapılan bir araştırma, UCM’nin hem ceza tehdidiyle hem de suçların meydana geldiği daha geniş sosyal bağlam üzerindeki etkisiyle caydırma yollarına dikkat çekmiştir¹¹³. Benzer bir caydırıcı etkinin, farklı bir fail ile farklı bir suçu temsil eden ekokırım örneğinde de görülüp görülmeyeceğini tahmin etmek elbette güçtür. Bununla birlikte, yerel düzeyde, kriminalizasyonun zararlı çevresel davranışlar üzerinde idari

¹¹⁰ Crockett and Sousa, “International Criminal Court to Prioritise Prosecution of Crimes Involving Destruction of the Environment, Illegal Exploitation of Natural Resources and Land-Grabbing”.

¹¹¹ Bas Fransen, “Making Ecocide an International Crime” Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022, <https://www.ecomatcher.com/on-making-ecocide-an-international-crime/>.

¹¹² Fransen, “Making Ecocide an International Crime”.

¹¹³ Hyeran Jo ve Beth A. B., “Can the International Criminal Court Deter Atrocity?” *International Organization*, 70(3), 443-475. (2016).

ve sivil yaklaşımlardan daha büyük bir etkiye sahip olabileceğine dair kanıtların olması dikkat çekicidir¹¹⁴.

SONUÇ

Son yıllarda, çevrenin karşı karşıya olduğu tehlikelerin anlaşılması düzeyinde kayda değer bir büyüme görülmüş ve geniş bir yelpazedeki çevre sorunları artık ciddi uluslararası kaygıların konusu haline gelmiştir. Çevre kirliliği konusunda atmosfer kirliliği, deniz kirliliği, küresel ısınma ve ozon tabakasının incelmeye, nükleer sızıntılar ve diğer tehlikeler önemli küresel sorunlar haline gelmiştir.

Çevrenin korunmasıyla ilgili uluslararası hukuk alanında bazı girişimler yapılmakta ve bu konuda ortaya konan ilk kavramsal konu, uluslararası hukuk disiplinin devlet odaklı doğasında yatmaktadır. Bir devletin çevreye zarar vermesi ile ilgili olan hukuka aykırı faaliyetinin kanıtlanabilmesi durumunda bu devletin, meydana gelen zarardan uluslararası hukuk anlamında sorumluluğu söz konusu olabilecektir. Devletlerin uluslararası sorumluluğu olarak nitelendirilen bu durum önemli ilerlemeye rağmen günümüzde mevcut küresel çevresel yönetişimin yetersizlikleri de geniş çapta kabul edilmektedir.

Hayatımızı sürdürmenin bağlı olduğu doğal sistemlerin korunmasına katkıda bulunmak için ulusal ve uluslararası yasalara ihtiyacımız her geçen gün artmakta, ancak bu tür yasaların uygulanabilirliği ve bağlayıcılığına olan ihtiyaç daha fazla olmaktadır. Bu bağlamda ekokırım suçunun Roma Statüsüne dahil edilmesi konusu, uluslararası ceza hukukuna yeni bir suç ekleneceği anlamı taşımanın ötesinde ekokırım suçu tanımı, Roma Statüsüne Taraf Devletlere mevcut zorluklarla başa çıkma fırsatı da sunmaktadır. Ekokırım suçunun kabul edilmesi yönündeki girişimler, çevrenin korunmasını artıran ve ortak bir gezegende ortak geleceğimiz için daha işbirlikçi ve etkili bir yasal çerçeveyi destekleyen yeni bir yönü destekleyen bir bilinç değişikliğine katkıda bulunabilir.

Ekokırım suçunu uluslararası bir suç olarak tanımlamak, yeşil bir ekonomiye ve daha barışçıl bir küresel uygarlığa geçişi hızlandırabilir. Bu suçun kabul edilmesi durumunda çevrenin ciddi şekilde zarar görmesi ve yok edilmesinin yasal sonuçları olduğu konusunda şirketler ve devletler uyarılacak ve aşılması yasa dışı olan normatif bir eşik oluşturacaktır. Ekokırım suçu ayrıca zararlı maden çıkarma uygulamaları gibi ulus ötesi şirketler ve onların yatırımcıları için daha riskli hale gelecek ve yenilenebilir kaynaklara ve sürdürülebilir tarıma daha fazla yatırım yapılmasını teşvik edecektir.

Uluslararası çevre katliamı yasağına yönelik bu artan destek, eşi benzeri görülmemiş bir çevre krizi zamanında gelmektedir. Unutulmamalıdır ki büyük çevresel hasar, hasardan etkilenen bölgelerde yaşayan insanların yaşam, sağlık

¹¹⁴ Bas Fransen, "Making Ecocide an International Crime" Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022, <https://www.ecomatcher.com/on-making-ecocide-an-international-crime/>.

ve güvenlik haklarını ortadan kaldıran bir şiddet döngüsüne neden olmaktadır. Ayrıca bu tür yıkım ve kirlilik, gıda kıtlığına, zorla yerinden edilmeye ve yerinden edilmiş halklar ile göç ettikleri toprakların sakinleri arasında çatışmalara yol açabilir. Ekokırım suçunun kabul edilmesine yönelik hareketin karşı karşıya olduğu muazzam zorluklara rağmen, Aralık 2015 Paris iklim anlaşması bu suçun kabul edilmesi için çevresel felaketlerin önlenmesi anlamında iyimser bir zemin sunmaktadır. Çevreye zarar verene küresel şirketler arasında fosil yakıtlardan yenilenebilir kaynaklara geçiş, Papa Francis gibi dini liderlerin çevre savunuculuğu ve iklim davalarının politika yapıcılar üzerindeki artan baskısı, küresel bir çevre duyarlılığının artabileceğini göstermektedir. Bu duyarlılığı, doğal dünyanın içsel değerini koruyan yasalara yerleştirmek, sürdürülebilir bir dünyaya “Büyük Geçiş”te önemli bir adım olacaktır.

Ekokırım suçunun uygulamaya konulması, hesap verebilirliğin artırılmasında ve çevresel yıkım için tazminatlara erişimde önemli bir rol de oynayabilir. Bununla birlikte, çevresel tahribatı ele almanın bir yolu olarak kriminalize etmenin sınırlamalarını kabul etmek önemlidir. Ekokırım suçu ile ilgili olarak hem çevreye zarar vermeyi suç olarak kabul etmek konusunda hem de suçun ortaya çıkmasından sonra kovuşturmakla ilgili zorluklar da bulunmaktadır. Ekokırım suçunun kabul edilmesi tek başına karşılaştığımız en büyük sorunları çözemez ancak suçun kabul edilmesi hesap verebilirlik ve onarım, çevre ve iklim adaleti arayışında önemli rol oynayabilir. Yine de bu hedefleri gerçekleştirmek için çok daha büyük sistematik değişikliklere ihtiyaç duyulacaktır.

Sonuç olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi’ni çevre katliamı ile ilgili adalet mücadelesine dahil etmek, çevre katliamından etkilenen toplulukların yaşamını, hükümetlerin ve uluslararası şirketlerin politikalarını değiştirebilir ayrıca çevreye zarar verici eylemlerin yıkıcı bir suç olarak ele almasına da izin verebilir. Dünyamız bir iklim krizi ve bir kitlesel yok olma çağıyla karşı karşıya kalırken, doğal dünyayı korumak ve onarmak için büyük bir sistemik değişiklik elde etmek için cephaneliğimizdeki tüm araçları (hukuk dahil) kullanmalıyız.

KAYNAKÇA

- Acer, Yücel ve Kaya, İbrahim, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı İngilizce Özetli*, 11. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2020.
- Altıparmak, Özlem, *Ekokırım Suçu - Hukuki Tanım İçin Bağımsız Uzman Grubu Şerh ve Temel Metin Türkçe Çevirisi*, Yayın Tarihi: Eylül 2021, Yayın No: 4, s. 8.
- Aust, Anthony, *Handbook of International Law*, New York: Cambridge University Press, 2005.
- Aybay, Rona ve Oral, Elif, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Bilsky, Leora, and Klagsbrun, Rachel, “The Return of Cultural Genocide?”. *European Journal of International Law*. Vol: 29, No: 2, (2018), 373-396. Erişim Tarihi: Aralık 22, 2022, <https://watermark.silverchair.com/>.
- Climate Crimes Must Be Brought to Justice”, Erişim Tarihi Aralık 26, 2022, <https://www.airclim.org/acidnews/climate-crimes-must-be-brought-justice>.
- Crockett, Antony and Sousa Marco de, “International Criminal Court to Prioritise Prosecution of Crimes Involving Destruction of the Environment, Illegal Exploitation of Natural Resources and Land-Grabbing” Erişim Tarihi: Aralık 22, 2022, <https://hsfnotes.com/publicinternationallaw/2016/10/27/international-criminal-court-to-prioritise-prosecution-of-crimes-involving-destruction-of-the-environment-illegal-exploitation-of-natural-resources-and-land-grabbing/>.
- Daniel, Bodansky, ‘The Paris Climate Change Agreement: A New Hope?’ *American Journal of International Law*. Year: 2016, (110), p. 298-300.
- Dixon, Martin and McCorquodale, Robert ve Williams, Sarah, *Cases & Materials on International Law*, Sixth Edition, Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, International Law Commission, 2001, Report of Fifty-Third Session, A/56/10.
- Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries 2001.
- <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf>.
- Doran, Peter F. and Killean, Rachel and McDermott, Mary-Carmen and McErlean, Karen and Millar, Lydia and Rodgers, Stephanie, Criminalising ‘Ecocide’ at the International Criminal Court (April 16, 2021). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3827803>.
- Ecocide Law History, <https://ecocidelaw.com/history/>.
- Eco-Crime and Justice Essays on Environmental Crime, Edited By Kristiina Kangaspunta and Ineke Haen Marshall, Published by the Public Information Department of UNICRI in 2009.
- Evans, Malcolm D., *International Law*, New York: First Edition, Oxford University Press, 2003.
- Falk, Richard A. “Environmental Warfare and Ecocide - Facts, Appraisal, and Proposals”. *Bulletin of Peace Proposals*, 4(1), 80-96, 1973, Erişim Tarihi: Aralık 26, 2022, <https://doi.org/10.1177/096701067300400105>.

- Foster Patric, *Climate Torts and Ecocide in the Context of Proposals for an International Environmental Court* at 26 (2011), https://academicworks.cuny.edu/cc_etds_theses/40/ [<https://perma.cc/V6MX-P6KX>].
- Fransen, Bas, “Making Ecocide an International Crime” Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022, <https://www.ecomatcher.com/on-making-ecocide-an-international-crime/>.
- Gray, Mark Allan, “The International Crime of Ecocide”, *In International Crimes* (pp. 456-511). Routledge, <https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1335&context=cwilj>.
- Güneş, Ahmet, “AARHUS Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIV, Sa. 1, (2010).
- Haen Marshall, Published by the Public Information Department of UNICRI in 2009.
- Hamilton, Tomas and Tiernan, Marc, “Who could be held responsible for ecocide under the Rome Statute?”, 21.03.2022, Erişim Tarihi. Ocak 22, 2023, <https://rethinkingslic.org/blog/criminal-law/115-who-could-be-held-responsible-for-ecocide-under-the-rome-statute>.
- Hemptinne, Jérôme de, “Ecocide: an Ambiguous Crime?”, 29 August 2022, Erişim Tarihi: Ocak 22, 2023, <https://www.ejiltalk.org/ecocide-an-ambiguous-crime/>.
- Higgins, Polly, “Ecocide, The 5th Crime Against Peace - Transcript”, <https://ethical.net/ethical/polly-higgins-ecocide-the-5th-crime-against-peace-transcript/>.
- Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide Commentary and Core Text June 2021, Erişim Tarihi: Aralık 20, 2022, <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d7479cf8e7e5461534dd07/1624721314430/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+revised+%281%29.pdf>.
- Jo, Hyeran ve A. B. Beth. “Can the International Criminal Court Deter Atrocity?” *International Organization*, 70(3), 443-475. (2016).
- Joshi, Seema “Why ecocide should be an international crime”, Erişim Tarihi: Aralık 10, 2022, <https://www.globalwitness.org/en/blog/why-ecocide-should-be-international-crime/>.
- June 1992, <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>.
- Kurşun, Günal, *101 Soruda Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını, 2011.
- Lay Bronwyn, Neyret Laurent, Short Damien, Baumgartner Michael Urs, and Oposa Anonio, “Timely and Necessary: Ecocide Law as Urgent and Emerging”. *The Journal Jurisprudence*, (2015), 451-452, <http://www.jurisprudence.com.au/juris28/lay.pdf>.
- Michael, Bothe, “Criminal Responsibility for Environmental Damage in Times of Armed Conflict”, *International Law Studies*, 69(1), p. 13, Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022, <https://digitalcommons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1517&context=ils>.
- Novic, Elisa, *The Concept of Cultural Genocide: An International Law Perspective*, New York: Oxford University Press, 2016.
- Pazarıcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2021.
- Reçber, Kamuran, *Uluslararası Hukuk*, Bursa: Dora Basım Yayın, 2018.
- Revised and updated report on the question of the prevention and punishment of the crime of genocide prepared by Mr. B. Whitaker, E/CN.4/Sub.2/1985/ 6 2 July 1985.

- Ronald, B. Mitchell, *International Politics and the Environment*, London: Sage Publishing, 2010.
- Sarkar, Utsa, “Ecocide-Protection of Environment: An International Crime” *International Journal of Legal Developments and Allied Issues* Volume 8, Issue 1, December 2021, p. 45-46. Erişim Tarihi: Aralık 12, 2022, <https://thelawbrigade.com/wp-content/uploads/2021/12/Utsa-Sarkar-IJLDAI.pdf>.
- See Office of the Prosecutor, *Policy Paper on Case Selection and Prioritisation*, 15 September 2016, Erişim Tarihi: Aralık 10, 2022, https://www.Icc-Cpi.Int/Itemsdocuments/20160915_Otp-Policy_Case-Selection_Eng.Pdf.
- Shaw, Malcolm, N. *International Law*, Sixth Edition, New York: Cambridge University Press, 2008.
- Stone, Christopher D. *Should Trees Have Standing? Law, Morality, and the Environment*, Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Sur, Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 14. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım, 2020.
- The Ecocide Project ‘Ecocide is the missing 5th Crime Against Peace, A report by Anja Gauger, Mai Pouye Rabatel-Fernel, Louise Kulbicki, Damien Short and Polly Higgins, First published 2012. Updated June 2013, with input from Vanessa Rockel, Ecocide Project Research Administrator.
- Trail Smelter Case (United States, Canada) 16 April 1938 and 11 March 1941, VOLUME III pp. 1905-1982.
- United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14.
- Uzun, Elif, *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2016.
- Ünal, Şeref, *Uluslararası Hukuk*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2005.
- “Vanuatu Calls For Internatioal Criminal Court to Seriously Consider Recognising Crime of Ecocide” Erişim Tarihi: Aralık 10, 2022, <https://www.stopecocide.earth/press-releases-summary/vanuatu-calls-for-international-criminal-court-to-seriously-consider-recognizing-crime-of-ecocide->
- Why an Ecocide Law? Why International Legislation against Ecocide is necessary, Ecocide Law Alliance, Brief, 22 November 2021, Erişim Tarihi: Aralık 26, 2022, <https://endecocide.se/wp-content/uploads/2022/06/Why-ecocide-law.pdf>.
- Wijdekop, Femke, “Against Ecocide: Legal Protection for Earth”. *Great Transition Initiative* Erişim Tarihi: Aralık 20, 2022, <http://www.greattransition.org/publication/against-ecocide>.
- Working Group was established at the 2404th meeting. See: Vol. I and Vol. II, Pt. 2 of the Yearbook of the ILC, 1995.

Yargı Kararları

- Convention on the Rights of the Child Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989 entry into force 2 September 1990, in accordance with article 49, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_7_2001.pdf.

International Court of Justice Application Instituting Proceedings Filed in the Registry of the Court on 9 May 1973 Case Concerning Nuclear Tests (Australia V. France). 1973 General List No. 58.

International Court of Justice Request For Advisory Opinion Transmitted to the Court Under the United Nations General Assembly Resolution 49/75 K of 15 December 1994 Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons.

Lake Lanoux Arbitration (France V. Spain) (1957) 12 R.I.A.A. 281; 24 I.L.R. 101 Arbitral Tribunal.1 November.

Resmi Belgeler

1972: Report of the Conference A/CONF.48/14/Rev.1, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL7/300/05/IMG/NL730005.pdf?OpenElement>.

4. Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context Espoo, Finland, 25 February 1991, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-4&chapter=27&clang=_en.

“Aarhus Convention”, <https://ec.europa.eu/environment/aarhus/>.

“African Charter on Human and Peoples’ Rights”, <https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49#:~:text=The%20African%20Charter%20on%20Human, freedoms%20in%20the%20African%20continent..>

Convention on Nature Protection and Wild Life Preservation in the Western Hemisphere, <https://www.oas.org/juridico/english/treaties/c-8.html>.

Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>.

United Nations Convention on the Law of the Sea, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.

Report of the United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992), A/CONF.151/26 (Vol. I), https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf.

The Paris Agreement, https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf.